

12-15 YAŞ ARASI SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLARIN KUSUR YETENEĞİNİN TESPİTİNDE YAŞANAN SORUNLAR

PROBLEMS IN DETERMINING THE CRIMINAL LIABILITY OF CHILDREN BETWEEN THE AGE OF 12-15

Kemal SARUHAN*
Yunus SARUHAN**

Özet: Modern ceza hukukunda kişiler kendilerine yüklenebilen kusurları sebebiyle sorumlu olmaktadır. Çocuklar da yetişkinler gibi kusurlarının bulunması şartı ile ceza sorumluluğuna sahip olmaktadır. Ancak ülkeler arasında farklılıklar bulunsa da hukuk sistemlerinde kusur yeteneğine ilişkin çocuklara yönelik özel düzenlemeler bulunmaktadır.

Ülkemizde on iki yaş altındaki çocukların kusur yeteneklerinin olmadığı varsayılırken çalışmamıza konu olan 12-15 yaş arası çocukların kusur yeteneklerinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu değerlendirme sürecinde sosyal inceleme raporları yanında uzman hekim raporları da adli süreçte kullanılmaktadır.

Çalışmamızda kusur, kusur yeteneği ve çocuk kavramları Uluslararası ve Ulusal düzenlemeler çerçevesinde açıklanmıştır. 12-15 yaş arasındaki çocuğun kusur yeteneğinin tespitinin basit bilişsel ve ruhsal değerlendirme ile sınırlandırılmayacağı vurgulanmış ruhsal, bilişsel, sosyal ve gelişimsel açıdan kusur yeteneğinin tespiti süreci tartışılmıştır. Ülkemizde sosyal inceleme raporlarının hazırlanması ve suça sürüklenen çocukların kusur yeteneklerinin tespiti başta olmak üzere yaşanan sorunlar ve suça sürüklenen çocuğun üstün yararı gözetilerek atılması gereken adımlar vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suça Sürüklenen Çocuk, Ceza Sorumluluğu, Adli Psikiyatrik Değerlendirme, Çocuklara Özgü Güvenlik Tedbirleri, Kusur

* Uzm. Dr, Gebze Devlet Hastanesi, kemal.saruhan@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1801-6268

** Hâkim Adayı, Adalet Bakanlığı, yunussrhn10@gmail.com, ORCID: 0009-0004-4903-2836, Makalenin Gönderim Tarihi: 24.07.2024, Kabul Tarihi: 19.11.2924

Abstract: In modern criminal law, individuals are held accountable for their actions based on their culpability. Children, like adults, can be held criminally responsible if they have committed an offense. However, despite variations between countries, legal systems often have special regulations regarding the culpability of children.

In our country, it is assumed that children under the age of twelve are not culpable. However, the culpability of children aged 12-15, who are the subject of our study, needs to be evaluated. In this evaluation process, alongside social inquiry reports, expert medical reports are also used in the judicial process.

In our study, the concepts of culpability, culpability capacity, and child are explained within the framework of international and national regulations. It is emphasized that determining the culpability capacity of a child aged 12-15 cannot be limited to a simple cognitive and mental assessment. The process of determining culpability capacity is discussed in terms of psychological, cognitive, social, and developmental aspects. In our country, the preparation of social inquiry reports, the determination of the culpability capacity of juvenile delinquency, the problems encountered, and the steps that need to be taken while considering the child's best interests are highlighted.

Keywords: Juvenile Delinquency, Criminal Responsibility, Forensic Psychiatric Evaluation, Security Measures for juveniles, Culpability

GİRİŞ

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu 31. maddesinin 2. fıkrası ile 12-15 yaş aralığındaki çocukların ceza sorumluluğunu, işledikleri fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve davranışlarını yönlendirme yeteneğine bağlı tutmuştur. Ancak bunun nasıl tespit edileceğine ilişkin açıklama yapmamıştır. Bu tespitin nasıl yapılacağına ilişkin yasal düzenlemeler Çocuk Koruma Kanunu ve Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usûl ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'te (ÇKKY) mevcuttur. ÇKKY m.20/4 uyarınca kusur yeteneğinin tespiti amacıyla alınacak hekim raporu adli tıp uzmanı, psikiyatrist ya da zorunluluk hâlinde uzman hekimden tarafından hazırlanabilir. Burada ortaya çıkan sorun ise teknik bir konu olan ve tıbbi bilgiyi gerektiren bu tespitin yapılması sırasında uygulamada ortaya çıkan farklılıklar, alınacak raporların sonucunu etkilemekte ve bu durumda verilecek kararları etkilemektedir.

Suçta sürüklenen çocuğun kusur yeteneğinin değerlendirilmesinde çocuğun akıl hastalığının olup olmadığının değerlendirilmesi yeterli olmayıp çocuğun bilişsel, ruhsal ve sosyal gelişiminin dikkate alınması gerekmektedir. Nitelim Uluslararası Sözleşmelerde de suçta sürüklen-

nen çocuğun değerlendirilmesinde içinde bulunduğu sosyal çevrenin de değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallarında (Pekin Kuralları) suça sürüklenen çocuğun sosyal ortamının araştırılması yani sosyal inceleme raporlarının hazırlanması gerektiğine vurgu yapılmıştır.¹ Ülkemizde de sosyal inceleme raporlarına ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. Ancak sosyal inceleme raporunun hazırlanırken kalıp sorular üzerinden yüzeysel olarak hazırlandığı ve adli süreç içerisinde raporların yeterince dikkate alınmadığı vurgulanmaktadır.²³ Suça sürüklenen çocuğun sosyal hayatı, içinde bulunduğu koşullar hakkında yeterli bilgi içermediğinden mahkemede oluşacak kanaati çocuk aleyhine olumsuz etkileyeceği unutulmamalıdır.

12-15 yaş aralığındaki çocuklar açısından alınması zorunlu olan SİR ve hekim raporunun yargılamanın hangi aşamasında alınması konusunda mevzuatımızda açık bir hüküm bulunmamaktadır. Bu yaş grubunda bulunan çocukların fiziksel ve zihinsel gelişim hızları dikkate alındığında raporların en kısa zamanda alınması düzgün bir yargılama yapılabilmesi için elzemdir.

Çalışmamızda kusur, kusurluluk ve kusur yeteneği kavramları hukuki ve gelişimsel perspektifinden değerlendirilecek ve 12-15 yaş aralığındaki çocukların kusur yeteneğin tespitinde uygulamada ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunlara çözüm olabilecek öneriler ifade edilmiştir.

I. KUSUR İLKESİ, KUSURLULUK, KUSUR YETENEĞİ

A. Kusur İlkesi

Kusur ilkesi, failin işlemiş olduğu fiilden dolayı cezalandırılıp, kınanabildiği durumları ifade etmektedir.⁴ Bu ilke modern ceza hukukunda,

¹ cocukadaletsistemininuygulanmasi.pdf (barobirlik.org.tr) erişim tarihi 06.07.2024

² Semra Saruç/Derya Kayma Güneş, "Suça Sürüklenen Çocuklar Hakkında Hazırlanan Sosyal İnceleme Raporlarının Mahkeme Kararlarına Etkisi", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 2014, C.25 S.1, 2014, s. 109-132.

³ Zeki Karataş, Çocuk adalet sistemi kapsamında suça sürüklenen çocuklara yönelik uygulamaların nitel analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2016, s. 180-182.

⁴ Mahmut Koca/ İlhan Üzülmöz, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 16. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023, s. 54.

ceza sorumluluğunun tespit edilmesinde kullanılan en temel prensiptir. Kusur ilkesi veya kusursuz ceza olmaz ilkesi hukuk devletinin vazgeçilmez unsurlarından birini oluşturmaktadır. Bu ilke uyarınca fail yalnızca kendi eylemlerinden kaynaklanan neticelerden sorumlu olmaktadır. Ayrıca bu ilke kusuru bulunmayan kimseye ceza verilemeyeceğini içerdiği gibi faile kusurlu eyleminden daha ağır bir cezanın verilmesini de engellemektedir.^{5 6} Bu ilke sayesinde ilkel ceza hukukundan farklı olarak fail yalnızca kendisine yüklenebilen kusurlardan dolayı sorumlu olmaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin bir kararında da, "Çağdaş ceza hukukunun önde gelen özelliklerinden biri kusurlu sorumluluğu benimsemiş bulunmasıdır. ...ceza hukuku, «kusursuz suç olmaz» anlayışını çağdaş ceza hukukunun temel bir ilkesi olarak kabul etmiştir" denilerek kusur ilkesinin önemi vurgulanmıştır.⁷

Görüleceği üzere modern ceza sisteminde fail yalnızca kusurlu hareketleri sebebiyle cezalandırılabilen, meydana gelen suç kapsamında faile herhangi bir kusur yüklenemiyorsa fail cezalandırılmamaktadır.

B. Kusurluluk

Kusur veya Kusurluluk kavramı, Türk Ceza Kanunu'nda (TCK) doğrudan tanımlanmış olmasa da TCK ve ceza hükümlerini içeren kanun maddeleri kusurun ne olduğu konusunda yol göstermektedir. Kusur kavramı tanımlanmamışsa da kusur yeteneğini kaldıran veya azaltan sebepler ceza kanunda yer almaktadır. Hukuka aykırılık ve kusurluluk kavramlarının aynı olmadığını da burada belirtmekte fayda bulunmaktadır. Hukuka aykırılık, yalnızca fiil ile ilgili bir değerlendirmedir, fail hakkında kınanabilir bir durumun söz konusu olması ise kusurun konusunu oluşturmaktadır.⁸ Bu yüzden işlenmiş olan fiilin

⁵ Kayıhan İçel, "Çağdaş Ceza Hukukunun Evrensel İlkelerinin Kabahat Türündeki Eylemler Alanındaki Boyutları", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S.7, 2016, s. 623.

⁶ Murat Volkan Dülger, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2023, s.83.

⁷ Anayasa Mahkemesi, E.2006/72, K.2009/24, 19/02/2009, R.G. Tarih-Sayı:25.06.2009-27269, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2009/24.18.06.2024>

⁸ Tuğrul Katoğlu, *Ceza Hukukunda Hukuka Aykırılık*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003, s. 105.

hukuka aykırı olması failin cezalandırılabilmesi için yeterli değildir. Hukuka aykırı fiille beraber failinde kusurunun bulunması gerekmektedir. Cezalandırma şartı olan kusurluluk her ceza yargılamasında olduğu gibi çocukların yargılanmasında da önemli bir yer edinmektedir. Bu sebeple kusurluluk kavramının tanımı yapmak faydalı olacaktır.

Doktrinde kusurluluk; *Dönmezer-Erman*,⁹ manevi unsur açısından bakıldığında, failin kusurlu hareketinden bahsediliyorsa fiil yönünden de fiilin kusurluluğunun kabul edilmesi, *Artuk-Gökçen-Yenidünya*,¹⁰ gerçekleşen fiil sebebiyle kişide oluşan iradenin tespiti ve bu tespit üzerine gerçekleşen eylem neticesinde failin cezalandırılması gerekip gerekmediği hususundaki kanaat, *Hakeri*,¹¹ failin hukuka uygun hareket etme şartları mevcut olmasına rağmen, hukuka aykırı davranışı tercih ederek gerçekleştirmiş olduğu fiil sebebiyle kınanabilmesi, *Özbek*¹² ve arkadaşları, fail tarafından gerçekleştirilen haksızlığın sübjektif olarak kendisine isnat edilebilmesi, *Özgenç-Üzülmez* ise işlenmiş olan haksızlıktan kaynaklı olarak kişi hakkında kınama yargısında bulunabilmesini şeklinde tanımlamışlardır. Doktrindeki tanımlardan da faydalanarak kusurluluk kavramını; failin hukuka aykırı olarak gerçekleştirmiş olduğu fiilleri sebebiyle ceza hukuku bağlamında sübjektif olarak sorumlu olması halini ifade etmektedir.

C. Kusur Yeteneği

Kişinin işlemiş olduğu haksız fiilden dolayı hakkında kusur yargısında bulunulabilmesi için evvelce kusur yeteneğine sahip olması gerekmektedir.^{13 14} Failin kusur yeteneğinin bulunması cezalandırılabilmesinin bir açıdan ön şartıdır.

⁹ Sulhi Dönmezer/Sahir Erman, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku Genel Kısım Cilt:2, Beta Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 904.

¹⁰ Mehmet Emin Artuk/Ahmet Gökçen/Ahmet Caner Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler 1, 2. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara 2006, s. 617.

¹¹ Hakan Hakeri, Ceza Hukuku Genel Hükümler Temel Bilgiler, 17. Baskı, Astana Yayıncılık, Ankara 2020, s. 263.

¹² Veli Özer Özbek/Koray Doğan/Pınar Bacaksız, Ceza Genel Hukuku Temel Bilgiler, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2023, s. 222.

¹³ İzzet Özgenç/ İlhan Üzülmez, Ceza Genel Hukuku, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022, s. 85- 86.

¹⁴ Timur Demirbaş, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 18. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2023, s. 371

Doktrinde kusur yeteneği ve isnat kabiliyeti aynı anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır. Doktrinde; *Dönmezer-Erman*¹⁵, isnat yeteneği kavramını, fiilin bir kimsenin üzerine atılabilmesi, ona yüklenebilmesi için failde bulunması gereken niteliklerin tümü şeklinde tanımlanmıştır. *Erem-Danışman-Artuk*¹⁶, kusur yeteneğini, fiilden dolayı kişinin sorumlu tutulabilmesi için gerekli unsurlar topluluğu olarak açıklamıştır. Benzer şekilde *Yalçın-Timuçin*¹⁷, failin cezalandırılabilmesi açısından kendisinde bulunması gereken yeterlilikler olarak belirtmiştir. *Artuk-Gökçen-Yenidünya*¹⁸ ve *Hakeri*¹⁹’ye göre ise, kusur yeteneği, doğruyu yanlıştan, haklıyı haksızdan ayırabilme ve bunun neticesinde hareket edebilme kabiliyetidir. *Koca-Üzülmez* kusur yeteneğini fiilin haksızlık teşkil ettiğini anlayabilme ve davranışlarını buna göre yönlendirebilme yeteneği olarak tanımlanmıştır.²⁰ Görüleceği üzere bazı yazarlar kusur yeteneğini kişinin cezalandırılabilmesi için kendisinde bulunması gereken özellikler olarak tanımlamış, bazıları ise kişinin işlemiş olduğu fiilin haksızlık oluşturup oluşturmadığını algılayabilme yeteneği olarak tanımlamıştır.

Sonuç olarak kusur yeteneği haksızlık içeren ve hukuk düzeni tarafından doğru bulunmayan eylemin bunu gerçekleştiren kimse tarafından algılanabilmesi ve bunun üzerine hareket ettiği durumu ifade etmektedir. Bu noktada anlama ve isteme kabiliyetinden ne anlaşılması gerektiği önem kazanır. Anlama kabiliyeti kişinin yaptığı hareketin toplum içindeki değerini bilmesi ve birlikte yaşama şartlarına aykırı olduğunu anlaması olarak özetlenebilir. Hareketin toplumdaki değerini anlaması yeterli olup hareketin cezalandırılıp cezalandırılmadığını bilmesi gerekmez. İsteme kabiliyeti ise kişinin otonomiye sahip olması yani hareketlerini özerk bir şekilde tayin edebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır.²¹

¹⁵ Sulhi Dönmezer/Sahir Erman, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Hükümler, Cilt: 2, İstanbul 1997, s. 156.

¹⁶ Faruk Erem/Ahmet Danışman/M.Emin Artuk, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 14. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 1997, s. 438.

¹⁷ Türkan Yalçın/Timuçin Köprülü, Ceza Hukuku Genel Hükümler Uygulamalı Çalışmaları, 5. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara 2018, s. 274.

¹⁸ Artuk/Gökçen/Yenidünya, s. 618.

¹⁹ Hakeri, s. 264.

²⁰ Koca/Üzülmez, s. 315.

²¹ Hakan Hakeri, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 19. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2016, s. 379-380.

II. ÇOCUK KAVRAMI

Çocuk kavramının tanımı, her topluma, kültüre ve bunla ilgilenen bilim dalına göre değişmekte olup kesin ve genel geçer bir tanımı bulunmamaktadır. Çocuk kavramı çok kapsamlı olup çocuğun, gündelik dildeki veya diğer bilim dallarındaki kullanımı ile hukuk alanındaki kullanımı birbirlerinden farklılık arz etmektedir.²² Biz bu çalışmamızda ulusal ve uluslararası hukuk mevzuatı çerçevesinde çocuk kavramını tanımlayacağız.

A. Uluslararası Mevzuatta Çocuk Kavramı

Uluslararası anlaşmalar iç hukukumuzda belirlenen kurallara uygun olarak yürürlüğe girdikten sonra kurallar hiyerarşisinde hususi bir yer edinmektedir. Bu şekilde yürürlüğe giren uluslararası anlaşmalar temel hak ve özgürlüklere ilişkin konularda ulusal mevzuat ile farklı hükümler içermesi sebebiyle çıkacak bir uyuşmazlıkta uluslararası anlaşma esas alınmaktadır. Anlaşma ile tanınan çocuk hakları, hem devlet tüzel kişiliğini hem de özel kişileri pozitif hukukun bir parçası olduğundan bağlamaktadır.²³ Bu yüzden uluslararası anlaşmalarda bulunan çocuk kavramları da bizler için önemli bir yer edinmektedir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (BMÇHDS)²⁴ 20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) tarafından kabul edildikten sonra 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye ise 09.12.1994 tarihinde onaylanmış, 27.01.1995 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe sokmuştur. Bu sözleşme 1. maddesinde çocuk kavramının tanımına yer vermiştir. Buna göre çocuk, “*kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır*” şeklinde tanımlanmaktadır. Sözleşmenin bu maddesi çocukluk döneminin bitişini on sekiz yaş ile açıkça belirtmesine rağmen, çocukluğun başlangıcının ne zaman olacağına ilişkin bir açıklama yapmamıştır. Burada ortaya çıkan tartışma çocuğa sağlanan haklardan çocuk doğmadan önce cenin iken yararlanıp

²² Durdane Öztürk, Çocuk Hakları, 3. Baskı, Pegem Akademi, Ankara 2018, s. 19.

²³ Burcu Dönmez, Çocuk Yargılaması, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2023, s. 27-28.

²⁴ <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>, 19.06.2024

yararlanmayacağıdır. Sözleşmenin çocukluğun başlangıcını belirlemesinin sebebi bu konuya ilişkin sözleşmeye taraf devletlerden gelebilecek eleştirilerden kaçınmak ve başlangıcın belirlenmesinde taraf devletlere imkân tanımak istenilmesidir.²⁵

Sözleşmenin 37. maddesinde on sekiz yaşından küçük kimseye müebbet hapis cezası ve idam cezasının verilemeyeceği ifade edilmiştir. Yine aynı maddede tutukluluk halinin istisnai bir şekilde uygulanması gerektiği vurgulanmıştır. Sözleşmenin 40/1 maddesinde ise çocuklara özgü güvenlik tedbirlerine de dayanak olan suça sürüklenen çocuğun topluma yeniden kazandırılması amacıyla hareket edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. 40/3 maddesinde ceza ehliyeti için taraf devletlerin asgari yaş sınırı getirmeleri gerektiği vurgulanmakla birlikte özel bir yaş aralığı verilmemiştir.²⁶

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 29 Kasım 1985'te kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kuralları (Pekin Kuralları) 4. maddede çocuğa ilişkin cezai sorumluluğun alt sınırına ilişkindir. İlgili maddede çocuğun cezai sorumluluğuna ilişkin alt sınır belirlenirken çocuğun duygusal, zihinsel ve entelektüel gelişiminin dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır. Ceza sorumluluğuna ilişkin asgari sınırın ülkelerin tarih ve kültüründen bağımsız düşünülemeyeceği vurgulanmış ancak ortak makul bir yaş sınırının belirlenmesi için çaba gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ulusal düzenlerimizle de uyumlu olarak kusur yeteneği, anlama ve isteme yeteneği ile kavramlaştırılmıştır.²⁷

Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi²⁸ de ülkemiz için önem arz eden bir diğer uluslararası sözleşmedir. Sözleşme kurucu üyesi olduğumuz Avrupa Konseyi tarafından 25 Ocak 1996 tarihinde imzalanmış ve 1 Temmuz 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye sözleşmenin 9 Haziran 1999 tarihinde tarafı olmuş ve 18 Ocak

²⁵ Rustem Umrov/Davut Yeşil, Violations Against Children's Rights in Turkey in Framework of the European Court of Human Rights, Uluslararası Çocuk Kongresi, Legal Yayımcılık, Samsun 2018, s. 98.

²⁶ <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>, 19.06.2024

²⁷ cocukadaletsistemininuygulanmasi.pdf (barobirlik.org.tr) erişim tarihi 06.07.2024

²⁸ https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/cocuk-haklarinkullanilmasinailiskin.pdf, 19.06.2024

2001 tarihinde onaylamıştır. Bu sözleşme çocuklara ceza muhakemesi alanında detaylı bir şekilde önemli haklar tanımaktadır.²⁹ Ayrıca aile hukuku ve adli, idari uyuşmazlıklarda çocukların taraf olmasına ilişkin hükümler barındırmaktadır. Sözleşmenin 1/1 maddesinde çocuk, on sekiz yaşına ulaşmayanlar olarak tanımlanmıştır. İlaveten sözleşmenin bu kişilere yani çocuk tanımının içerisinde kalanlara uygulanacağı belirtilmiştir.

B. Ulusal Mevzuatta Çocuk Kavramı

1982 Anayasası'nda çocuk kavramı tanımlanmamıştır. 1982 Anayasası'nın bazı maddelerinde "*küçük*", bazı maddelerinde ise "*çocuk*" kavramları kullanılmıştır. Ancak bu kavramların Anayasanın herhangi bir bölümünde tanımı bulunmamaktadır.³⁰

Türk Ceza hukukunda çocuk olmanın önemli neticeleri bulunmaktadır. Bu neticeler hem maddi ceza hukukunda hem de ceza usul hukukunda karşımıza çıkmaktadır. Çocuk kavramı ve buna bağlanan sonuçlar, toplumların kültürleriyle yakından ilişkilidir. Toplumların geçmişlerine bağlı olarak gelişen çocuk kavramı farklı ülkeler tarafından farklı şekilde tanımlanmakta ve buna göre iç hukuklarında neticeleri ortaya çıkarmaktadır.³¹ 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 6. maddesinin 1. fıkrasının b bendinde çocuk; "*henüz on sekiz yaşını doldurmamış kişi*" olarak tanımlanmıştır. Madde gerekçesinde BMÇHS hükümlerinin göz önünde bulundurulması neticesinde çocuk tanımına yer verildiği açıklanmıştır.³² Bu durum taraf olduğumuz uluslararası sözleşmelerin iç hukukumuzdaki mevzuat çalışmalarını etkilediğinin göstermektedir.

5271 Ceza Muhakemesi Kanunu'nda (CMK) çocuğun tanımına ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Fakat kanunun bazı maddelerinde çocuk kelimesi geçmekte bazı maddelerin de ise

²⁹ Dönmez, s. 39.

³⁰ Halil Polat, "Türk Hukukunda Çocukların Cezai Sorumluluğu ve Yargılamalarındaki Özellikler Üzerine Bir İnceleme," *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S.90, Eylül-Ekim 2010, s. 67.

³¹ Handan Yokuş Sevik, *Uluslararası Sözleşmelerdeki İlkeler Açısından Çocuk Suçluluğu ile Mücadelede Kurumsal Yaklaşım*, Beta Yayıncılık, İstanbul 1998, s.2

³² İzzet Özgenç, *Türk Ceza Hukuku Mevzuatı*, Cilt: 1, 30. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022, s. 148.

yaş veya yaş küçüklüğüne ilişkin ibareler kullanılmaktadır.³³ Kanaatimiz Türk Ceza Kanunu'nda çocuk tanımı yapıldığından tekrara düşmemek adına Ceza Muhakemesi Kanunu'nda kanun koyucu tarafından çocuk tanımına yer verilmemiştir. Çocuk kavramının kullanıldığı kısımlar suça sürüklenen çocuklardan ziyade, çoğunlukla mağdur çocuklardan bahsedilmek amacıyla kullanılmıştır.³⁴ Ancak bize göre kanunun sistematığıne uygun olacak şekilde çocuk kavramı bazı maddelerde suça sürüklenen çocuğu, bazı maddelerde ise mağdur çocuğu kastederek kullanılmıştır. Bu yüzden bu kavramların herhangi birinin çoğunlukla kullanıldığı şeklinde bir düşünce pek doğru olmayacaktır. Örnek olarak, CMK 102., 110/ A. ve 150. maddeleri amaçları gereği suça sürüklenen çocuklardan bahsetmiş, CMK 236. ve 239. maddeleri ise mağdur çocukları kastetmiştir.

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK) 3. maddesinde çocuk kavramını tanımlamıştır. Bu tanıma göre çocuk: *"daha erken yaşta reşit olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişi"* olarak tanımlanmıştır. Çocuk tanımının devamında ÇKK'da iki ayrı çocuk bahsi geçmektedir. İlki korunmaya ihtiyacı olan çocuk, ikincisi ise suça sürüklenen çocuktur.³⁵ Kanunun böyle bir ayırım yapmasının sebebi çocukların işlenen bir suçta fiili işleyen kişi pozisyonunda olabileceği gibi suçun mağduru konumunda da olabileceğindendir. Bu şekilde ayırım yapılması ceza yargılaması açısından müspet bir durumdur. Kanuna göre korunma ihtiyacı olan çocuk: bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocukları tanımlanmak için kullanılmaktadır. Suça sürüklenen çocuk kavramı, kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuklar için kullanılmıştır.³⁶ Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usûl Ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin tanımlar başlıklı 4. maddesi de ÇKK ile aynı şekilde tanımlamalarda bulunmuştur.

³³ Berrin Akbulut, "Ceza Mevzuatında Çocuk ve Çocukların Yakalanması, Gözaltına Alınması", *MÜHFHA Dergisi*, C.19 S.2, Nur Centel'e Armağan, 2013, s. 559.

³⁴ Dönmez, s. 53.

³⁵ Akbulut, s. 571.

³⁶ Dönmez, s. 54.

Çocuk kavramının tanımı konusunda uluslararası mevzuat ile ulusal mevzuatımızı karşılaştıracak olursak ulusal mevzuatımız çocukları daha geniş bir şekilde korumayı amaçlamaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 1. maddesinde çocuğun “*kanuna göre daha erken reşit olma durumu hariç*” ifadesini kullanarak kişi on sekiz yaşından önce reşit olması halinde çocuk kavramının dışına çıkarılabilmesine imkân vermektedir. Ancak Çocuk Koruma Kanunu bir kimse daha erken yaşta reşit olması halinde dahi on sekiz yaşını doldurmamış ise çocuk olarak kalmaya devam edeceğini belirtmektedir. Bu durumun neticesi olarak ulusal mevzuattaki hükümler çerçevesinde şartları sağlayan bir kimse reşit olsa bile on sekiz yaşını doldurmadığı sürece ceza hukuku anlamında çocuk sayılacaktır.

III. KUSUR YETENEĞİNİN BELİRLENMESİNDE YAŞ KÜÇÜKLÜĞÜ

Bireyin algılama ve isteme yeteneği, fiziki gelişme ve zaman içerisinde toplumun değer yargılarını öğrenmesi ile gelişmektedir. Ayrıca bu gelişmelerle beraber birey zamanla hukuk kavramını öğrenmekte ve davranışlarını buna göre şekillendirme yeteneği güçlenmektedir.³⁷ Bu sebeple yaşı küçük olanlar, olaylar ve durumlar karşısında nasıl davranmaları gerektiğini bir yetişkin kadar bilememektedirler. Yaşı küçüklerin fiziksel ve zihinsel şartları dikkate alındığında bir yetişkin gibi cezalandırılmaları da ceza adaletine uygun düşmeyecektir.^{38 39}

Tarihte yaş küçüklüğü sebebiyle çocukların cezai sorumluluğunun bulunmaması kimi hukuk sistemlerinde yaşa dayalı olarak, kimi hukuk sistemlerinde ise ergenlik ile tespit edilmiştir. Roma hukukunda çocuğun ergenliğe girmesi ile ceza sorumluluğu başlarken, Kilise hukukunda yedi yaşın doldurulması ceza sorumluluğunun başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Ancak yedi yaşını doldurmasına rağmen ergenliğe girmeyen çocukların bu durumunun araştırılması ve sonuca göre ceza verilmesi öngörülmüştür. Cermen hukuk sistemi, kilise hu-

³⁷ Özgenç/Üzülmez, s. 90.

³⁸ Hamide Zafer, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 6. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 370.

³⁹ Özge Özkan, Suça Sürüklenen Çocukların Yargılanması, Adalet Yayınevi, Ankara 2022, s. 118-119.

kukuna benzer şekilde yaşa dayalı bir belirlemeye gitmiştir. Cermen hukukunda on iki yaşının doldurulması ceza sorumluluğunun belirlenmesinde kıstas olmuştur. İslam hukukunda ise ergenlik çağına erişilmesi ile ceza sorumluluğu başlamıştır. İslam hukukunda ergenlik çocuğun doğruyu yanlıştan ayırabileceği akli olgunluğuna erişmesidir.⁴⁰

765 sayılı eski Türk Ceza Kanunumuz ise 53. maddesinde on bir yaşının doldurulmasını cezai sorumluluğun başlangıcı olarak belirlemiştir. Görüldüğü üzere ceza sorumluluğunun belirlenmesi dönemden döneme farklılık arz etmektedir. Biz yürürlükte olan 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'na göre açıklamalarımızı yapacağız.

Türk Ceza Kanunu çocukların ceza sorumluluğunu yaşlarını dikkate alarak belirlemiştir. TCK m. 31 burada üçlü bir tasnife gitmiştir. Birinci yaş grubu 0-12, ikinci yaş grubu 12-15, üçüncü yaş grubu 15-18 yaş aralığında bulunan çocuklardan oluşmaktadır.⁴¹ Suça konu fiili işleyen çocuğun hangi yaş grubuna dâhil olduğunun tespitinde fiili işlediği an dikkate alınmaktadır.^{42 43}

Ceza sorumluluğunun belirlenmesi açısından fiili işleyen kimse- nin gerçek yaşı önemlidir. Kişi kimliğe gerçek yaşının dışında büyük ya da küçük yazılmış olabilir. Gerçek yaşının tespit edilmesi üzerine hangi yaş grubuna ilişkin hükümlerin uygulanacağı belirlenecektir. Bu gibi durumlarda gerçek yaşın tespit edilmesi için asliye hukuk mahkemesinde yaş düzeltme davası açılması gerekmektedir.⁴⁴ Kovuşturma aşamasında yaşın tespitine ilişkin bir sorun çıkar ise Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 218/2. maddesi gereğince ceza mahkemesi, nüfus hizmetleri kanununda belirlenen usule göre kendisi ceza sorumluluğun belirlenmesi amacıyla yaşı tespit edecektir. Yargıtay, mahkemenin bu yetkisine ceza sorumluluğun belirlenmesinde bir değişiklik ortaya çıkacaksa gitmesi gerektiğine karar vermiştir.⁴⁵ Ay-

⁴⁰ Naci Şensoy, "Eski Devirlerde ve İslamda Yaşın Cezai Mesuliyet Üzerindeki Tesiri", *İÜHF*, C.13, S.2, 1947.

⁴¹ Dönmez, s. 77.

⁴² Bahri Öztürk/M. Ruhan Erdem, *Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku*, 18. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018, s. 286.

⁴³ Dülger, s. 604.

⁴⁴ Polat, s. 67.

⁴⁵ YCGK 30.01.2020 tarih ve 2016/14-73 E, 2020/40 K, "Ceza mahkemesine tanınmış olan yaş düzeltme yetkisi, düzeltme sonucunda yaşta meydana gelecek de-ği-

rica bu kısımda yaşı küçüklerin cezai sorumluluğunun belirlenmesi hakkında yapacağımız açıklamalar sağır ve dilsizler içinde geçerlidir. Sağır ve dilsizliğin bireyin ruhsal gelişimini olumsuz etkilediği ve bu sebeple diğer bireylere nazaran hayata daha geç adapte olmaları dikkate alınarak TCK m. 33'de kusur ehliyetleri özel olarak düzenlenmiştir.⁴⁶ Buradaki düzenleme sağır ve dilsizlerin durumları sebebiyle işledikleri fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını daha geç yaşta algıladıklarına ilişkindir.

A. Fiili İşlediği Sırada On İki Yaşını Doldurmamış Çocuklar

Türk Ceza Kanunu 31. maddesi, *"Fiili işlediği sırada on iki yaşını doldurmamış olan çocukların ceza sorumluluğu yoktur"* hükmünü içermektedir. Bu hüküm gereğince çocuk fiili işlediği sırada on iki yaşını doldurmamış ise cezai sorumluluğu bulunmayacaktır. Kanun bu yaş grubu içerisinde bulunanların kusur yeteneğinin olmadığını mutlak suretle kabul etmektedir. Fiilin işlendiği sırada çocuk on iki yaşını doldurmamış ise algılama ve hareket kabiliyetine bakılmayacak ve başkaca bir araştırma yapılmayacaktır.⁴⁷ Fakat bu durum fiili işleyen çocukların hukuki anlam ve neticelerden tamamen yoksun olduğunu göstermez. Burada kanun koyucunun ceza politikaları gereği on iki yaşını doldurmayanların cezalandırılmaması öngörülmüştür.⁴⁸ Sonuç olarak 0-12 yaş grubunda olan çocuklar hakkında kamu davası açılmayacak ve ceza kovuşturması yapılamayacaktır. Ancak TCK m.31/1 gereği kovuşturma yapılamaz ise de çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanabilir. Güvenlik tedbirine hükmedilmesi içerisinde yaptırım barındırmasından dolayı bu kararın verilebilmesi için muhakeme yapılması gerekmektedir.⁴⁹ Cumhuriyet savcısı TCK m.31/1 ve ÇKK m.15/3 gereği soruşturma devam ederken gerekli olması halinde

şikliğin, ceza sorumluluğuna etkisi olmasına bağlıdır. Sanığın sübuttan beraatine karar verilecek durumda yaş düzeltilmesi yapılmamalı, yapılacak yaş düzeltmesi, cezanın artmasını veya azalmasını sağlamayacak ya da ceza sorumluluğunu tamamen kaldırmayacaksa bu yola gidilmemelidir."

⁴⁶ Hakeri, s. 276.

⁴⁷ Koca/Üzülmez, s. 321.

⁴⁸ İzzet Özgenç, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 19. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2023, s. 469.

⁴⁹ Feridun Yenisey/Ayşe Nuhoglu, Ceza Muhakemesi Hukuku, 11. Baskı, Sekin Yayıncılık, Ankara 2023, s. 251.

koruyucu ve destekleyici tedbirlerin çocuk hakkında uygulanmasını hâkimden talep edebilir. Çocuk hakkında her ne kadar kovuşturma yapılamazsa da şartları mevcutsa ve yetkili makamca tedbir uygulanması gerekli görülürse ÇKK'da mevcut olan tedbirler uygulanabilir. Uygulanabilecek güvenlik tedbirleri Çocuk Koruma Kanunu'nun koruyucu ve destekleyici tedbirler başlığını taşıyan 5. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre koruyucu ve destekleyici tedbirler, "çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamaya yönelik danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma konularında alınacak tedbirler" olarak tanımlanmıştır. Bu tedbirler, danışmanlık tedbiri, eğitim tedbiri, bakım tedbiri, sağlık tedbiri ve barınma tedbiri olmak üzere beş başlık altında sınıflandırılmıştır. Tedbirlerle suça sürüklenen veya korunmaya ihtiyacı olan çocukların üstün yararlarının gözetilerek fiziksel ve zihinsel durumlarının korunması amaçlanmaktadır.

B. Fiili İşlediği Sırada On İki Yaşını Doldurmuş Olup On Beş Yaşını Doldurmamış Çocuklar

TCK m. 31/2, fiili işlediği sırada on iki yaşını doldurulmuş ancak on beş yaşını doldurmamış çocuklar için gerçekleştirdiği fiilin anlam ve sonuçlarını kavrayamaması veya hareket kabiliyetinin yeterince gelişmemiş olması şartı ile bu yaş grubunda bulunan çocukların ceza sorumluluğunun olmayacağını kabul etmiştir. Fiili işleyen çocuklarda algılama ve hareketlerini yönlendirme yeteneği bulunmaması halinde isnat kabiliyeti de bulunmadığından herhangi bir kusur yüklenemeyecektir. Bu şekilde çocuğun on iki yaşını doldurmamış bir çocuktan farklı kalmayacaktır. Ancak TCK m. 31/2 devamı gereğince çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanacaktır.⁵⁰ Kanun bu tedbirlerin uygulanmasını zorunlu tutmuştur. On iki yaşını doldurmuş ancak on beş yaşını doldurmamış bu çocuklar işledikleri fiilin haksızlık oluşturma çabını algılayabiliyor ve davranışlarını buna göre yönlendirebiliyorsa kusurlu olduğu kabul edilecektir. Kusuru bulunan çocuk hakkında ceza verilebilecektir. Fakat TCK m. 31/2 gereği bu çocuklar hakkında indirim yapılacaktır.^{51 52}

⁵⁰ Hakeri, s. 269- 270

⁵¹ Özgenç, s. 473

⁵² TCK m. 31/2 "İşlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin varlığı hâlinde, bu kişiler hakkın-

Kusur yeteneğinin belirlenmesinde çocuğun algılama ve davranışlarını yönlendirme kabiliyetinin genel olarak değil soruşturma/kovuşturma konusu her bir fiil için ayrı ayrı tespiti gerekmektedir.⁵³ Aynı şekilde Yargıtay işlenen fiille ilgili hekim raporu aldırılması gerektiğinden başka bir suç için ilişkin alınan rapor üzerine karar verilmesini bozma sebebi yapmıştır.⁵⁴ Hakeza neticesi sebebiyle ağırlaşmış suçlarda kusur yeteneği sadece suça ilişkin değil ağırlaşan neticeye ilişkinde değerlendirilmesi gerekmektedir.⁵⁵

C. Fiili İşlediği Sırada On İki Yaşını Doldurmuş Olup On Beş Yaşını Doldurmamış Çocuklarda Kusur Yeteneğinin Tespit Edilmesi

12-15 yaş aralığındaki çocukların işledikleri fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili davranışlarını yönlendirme yeteneğinin tespiti son derece önemlidir. Çünkü bu çocukların kusur yeteneğinin varlığı halinde cezalandırılabilimleri söz konusu olacaktır. Bu sebepten ötürü kanun koyucu Çocuk Koruma Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'te (ÇKKY) alınması gereken raporları düzenlemiştir. Buna göre ÇKKY m. 20/2⁵⁶, 12-15 yaş aralığında bulunan çocuklar için sosyal inceleme raporunun aldırılmasını zorunlu tutmuştur. Sosyal inceleme raporunun temel düzenlemesi ÇKK m. 35'te bulunmakta, hangi makamların sosyal inceleme raporunu isteyebileceği ve raporun isnat yeteneğinin belirlenmesinde göz önünde bulundurulacağı belirtil-

da suç, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde on iki yıldan on beş yıla; müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde dokuz yıldan on bir yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. Diğer cezaların yarısı indirilir ve bu hâlde her fiil için verilecek hapis cezası yedi yıldan fazla olamaz”.

⁵³ Koca/Üzülmüş, s. 323; Hakeri, s. 271

⁵⁴ Gökten Koçoğlu/Süleyman Kaynar, Çocuk Koruma Kanunu ve Uygulamaları, 2. Baskı, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara 2024, s.91, Yargıtay 6. Ceza Dairesi 23/02/2021 tarih ve 2020/4694 E, 2021/4004 K

⁵⁵ Hakan Hakeri, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 19. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2016, s. 385

⁵⁶ ÇKKY m. 20/2 “Fiili işlediği sırada on iki yaşını bitirmiş on beş yaşını doldurmuş bulunan çocuklar ile on beş yaşını doldurmuş ancak on sekiz yaşını doldurmamış sağır ve dilsizlerin işledikleri fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama yeteneğinin ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin olup olmadığının takdiri bakımından sosyal inceleme yaptırılması zorunludur.”

mektedir. ÇKKY m.21’de ise raporda bulunması gereken hususlar detaylı olarak açıklanmıştır. Özetle sosyal inceleme raporu çocuğun detaylı öyküsü ile birlikte psikosyal özelliklerin ortaya çıkarılmasını amaçlayan çocuğun yüksek yararı doğrultusunda çocuk adalet sistemine veri sağlayan sosyolegal belgeler olarak tanımlanabilir.⁵⁷ Sosyal inceleme raporu çocuğun ailesi olan ilişkisini, ekonomik ve kültürel durumunu, bireysel özellikleri, sosyal çevresi, okul ve iş ortamı gibi pek çok konuda bilgiler içerdiğinden mahkemeler için önem arz etmektedir. Yargıtay da vermiş olduğu kararda çocuğun doğumundan başlayarak geçirdiği gelişim aşamalarını betimleyen sosyal inceleme raporunun çocuk hakkında verilecek tedbir kararlarının isabetli olabilmesi açısından büyük önem taşıdığını belirtmiştir.⁵⁸ Bu bilgilerin çocuğun kusur yeteneğinin tespitinde önemli bir yer edinmesinden dolayı yalnızca hekim raporu alınması yeterli olmayacaktır. Ayrıca rapor belirlenecek tedbir türü açısından da önemli bir yol göstericidir.⁵⁹

Çocuğun işlediği fiil ile ilgili kusur yeteneğinin bulunup bulunmadığına ilişkin yol gösterici diğer kaynak hekim raporudur. Hekim raporunun aldirılmasına ilişkin TCK ve ÇKK’da herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Hekim raporuna ilişkin düzenleme Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 20. maddesinin 4. fıkrasında bulunmaktadır.⁶⁰ Bu düzenlemeye aynı maddenin ikinci ve üçüncü fıkrasında kalan hallerde başvurulacaktır. Buna göre on iki yaşını doldurmuş ancak on beş yaşını doldurmamış çocuklar için sosyal inceleme raporu yanında hekim raporu da zorunlu tutulmuştur. Yargıtay’da yerleşik içtihatlarıyla bu yaş grubu

⁵⁷ Derya Kayma/Ayşin Ç. Büyükbodur, “Sosyal İnceleme Raporlarında Ceza Sorumluluğu Değerlendirmesi” *Social Sciences Studies Journal*, 2022, 6(73), 5034-5041

⁵⁸ Koçoğlu/Kaynar, s. 25, Yargıtay Ceza Genel Kurulu 2016/6-986 E, 2018/554 K.

⁵⁹ Süleyman Özar, “Suça Sürüklenen Çocuğun Ceza ve Güvenlik Tedbiri Sorumluluğu”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Ankara 2023, S.55, s. 121-122

⁶⁰ ÇKKY m. 20/4 “İkinci ve üçüncü fıkralardaki hâllerde, hâkim veya mahkeme, sosyal inceleme raporu ile birlikte çocuğun işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin belirlenebilmesi amacıyla adli tıp uzmanı, psikiyatrist ya da zorunluluk hâlinde uzman hekimden görüş alır.”

için hekim raporu aldırılmasını zorunlu tutmuştur.⁶¹ ⁶² Yargıtay'ın hekim raporunu zorunlu tutmasının bir sebebi olarak bu yaş grubuna giren çocukların kusur yeteneğinin tespit edilebilmesinin bir hâkimde bulunması gereken genel hukuk bilgisi ile çözümlenemeyeceği, yapılacak tespit tıp bilgisini içeren teknik bir konuyu oluşturduğundan uzmanından rapor alınması gerektiğini belirtmiştir.⁶³ Alınacak raporda dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise fiilin işlendiği tarih dikkate alınarak çocuğun algılama ve davranışlarını yönlendirme yeteneğine ilişkin görüş bildirmektir.⁶⁴ Çünkü suça sürüklenen çocuğun işlemiş olduğu fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili davranışlarını yönlendirme yeteneği açısından fiilin işlendiği tarih önem taşımaktadır, kusur yeteneğinin daha sonradan ortadan kalması usul hukukunda yani ceza muhakemesinde sonuç doğuracaktır.⁶⁵

SİR ve hekim raporu, hâkim veya mahkeme için faydalananacağı birer bilirkişi raporudur. Bu raporlar çocuğun işlenen fiille ilgili kusur yeteneğinin bulunup bulunmadığı yönünde bir değerlendirmede bulunamaz. ⁶⁶ Kusur yeteneğinin hâkim veya mahkemeye ait olduğuna ilişkin mevzuatımızda açık düzenlemeler mevcuttur. ÇKK m. 35/1 *"Sosyal inceleme raporu, çocuğun, işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin*

⁶¹ Yargıtay 2. Ceza Dairesi 29.09.2021 Tarih ve 2020/19899 E. 2021/15555 K., "a-) Suç tarihinde 12-15 yaşları arasında bulunan suça sürüklenen çocuk ... E.'nin 5237 sayılı TCK'nın 31. maddesinin 2. fıkrası uyarınca işlediği hırsızlık suçundan fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayıp algılamayacağı veya davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişip gelişmediği konusunda uzman doktor raporu alınıp sonucuna göre suça sürüklenen çocuğun hukuki durumunun değerlendirilmesi gerektiğinin gözetilmemesi", <https://kazanci.com.tr/gunluk/2cd-2020-19899.htm> 18.06.2024

⁶² Mehmet Tan, Türk Ceza Kanunu Genel Hükümler, 1. Baskı, 2. Cilt, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2011, s. 1207, Yargıtay 2. Ceza Dairesi 29.09.2010 Tarih ve 2010/27537 E. 2010/26905 K., "Suçu işlediği sırada 12 yaşını doldurup, 15 yaşını doldurmamış bulunan suça sürüklenen çocuğun ceza sorumluluğunun tespiti yönünde, işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama veya davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişip gelişmediği hakkında uzman hekim raporu alınarak sonuca göre karar verilmelidir."

⁶³ Koçoğlu/Kaynar, s. 85, YCGK 18.04.2019 tarih ve 2018/13-154 E., 2019/345 K.

⁶⁴ Polat, s. 67

⁶⁵ Nur Centel/Hamide Zafer/Özlem Çakmut, Türk Ceza Hukukuna Giriş, 9. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 394

⁶⁶ Özgeç, s.472; Dönmez, s.84

mahkeme tarafından takdirinde göz önünde bulundurulur” ve ÇKKY m. 20/3 “Fiili işlediği sırada on iki yaşını bitirmiş on beş yaşını doldurmamış bulunan çocuklar ile on beş yaşını doldurmuş ancak on sekiz yaşını doldurmamış sağır ve dilsizlerin işledikleri fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama yeteneğinin ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin olup olmadığını takdir yetkisi münhasıran mahkemeye aittir”. Görüleceği üzere yukarıdaki düzenlemeler gereği tespit yetkisi açıkça hâkimler ve mahkemelere verilmiştir. Bu konuda Yargıtay Ceza Genel Kurulu vermiş olduğu kararlarda SİR ve hekim raporunun mahkemenin vereceği kararda bağlayıcı olmadığı diğer deliller gibi bunların da serbestçe değerlendirileceği, çocuğun kusur yeteneğinin bulunup bulunmadığının mahkemece belirleneceğini hüküm altına almıştır.^{67 68} Ancak uygulamada mahkeme tarafından çocuğun “işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayıp algılamadığı” ve “davranışlarını yönlendirme yeteneğinin gelişip gelişmediğini” sormaktadır. Yargıtay’da çocuğun işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve davranışlarını yönlendirme yeteneğinin belirlenmesinin teknik bilgi gerektirdiği sebebiyle bu konunun hekime sorulması, daha sonra ceza sorumluluğunun takdir edilmesi gerektiğine karar vermiştir.⁶⁹ Literatürde de çocukların hukuki anlam ve sonuçları algılayıp adli rapor yazımı için verilen örnekte “...fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayamadığı ve bu fiil ile ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin bulunmadığı tıbbi kanaatini bildirir rapordur” şeklinde örnek verilmektedir.⁷⁰ Belirtildiği üzere hekim raporu ile çocuğun işlediği fiile ilişkin tıbbi bir tespit yapılmaktadır. Hekim raporunun bu şekilde düzenlenmesi CMK 67/3’e aykırılık teşkil etmeyecektir. Çünkü hekim burada hukuki bir değerlendirme yapmamakta, klinik ortamda çocuğu belirli testlere tabi tutarak tıbbi açıdan bir kanaat elde etmektedir. Zaten mevzuat hükümleri ve Yargıtay kararları alınan raporun göz önünde bulundurularak çocuğun

⁶⁷ Koçoğlu/Kaynar, s.82, YCGK 2018/13-154 E, 2019/345 K.

⁶⁸ Dülger, s. 606-607, YCGK 08.03.2023. 2023/6-23 E., 2023/138 K., “12-15 yaş grubunda bulunan suça sürüklenen çocukların işledikleri fiillerin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve davranışlarını yönlendirme yeteneklerine sahip olup olmadıklarının tespitinde takdir yetkisi münhasıran mahkemeye ait olduğu”.

⁶⁹ Koçoğlu/ Kaynar, s.84, YCGK 04.04.2017 tarih ve 2014/13-518 E., 2017/208 K.

⁷⁰ Ali E. Tufan/Mustafa Sercan, “Çocuk ve Ergenlerde Adli Psikiyatri Uygulamaları”, ed. Niyazi Uygur, Adli Psikiyatri Uygulama Kılavuzu Kitabı, 3. Baskı, Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, Ankara 2018, s.239

kusur yeteneğinin tespiti ve hukuki değerlendirmeyi mahkemenin yapacağını belirtmekte, alınan raporun bilirkişi raporu niteliğinde olduğunu tasrih etmektedir

D. Fiili İşlediği Sırada On Beş Yaşını Doldurmuş Olup On Sekiz Yaşını Doldurmamış Çocuklar

Bu yaş grubuna giren çocuklar hakkında kusur yeteneğine ilişkin düzenleme TCK m. 31/3 bulunmaktadır.⁷¹ Kanuna göre on beş yaşını doldurup on sekiz yaşını doldurmamış çocukların kusur ehliyetleri var kabul edilir ve bu sebeple cezai sorumlulukları bulunmaktadır. Bu durum madde gerekçesinde, bu yaş grubuna giren çocukların normal koşullarda işledikleri fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını kavrayabildikleri ancak davranışlarını yönlendirme yeteneklerinin yeterince gelişmemiş olabileceği şeklinde belirtilmiştir. Bu sebeple verilecek cezada indirim yapılması öngörülmüştür. TCK m. 31/3 göre bu yaş grubundaki çocukların ceza ehliyetinin tespiti ve yargılanması amacıyla herhangi bir tıbbi araştırma yapılması gerekmemektedir. Sosyal inceleme raporu ise ÇKK m. 35 gereği alınmalıdır. Ancak hâkim ve mahkeme raporun aldırılmasını gerekli görmezse bu durumu gerekçesiyle beraber kararında açıklar. Yargıtay'da vermiş olduğu kararda sosyal inceleme raporunun alınmasının zorunlu olmadığını, fakat alınmaması halinde gerekçe gösterilmesinin zorunlu olduğunu belirtmiş ve bu durumu bir bozma sebebi olarak kabul etmiştir.^{72 73}

E. Dünya'da Kusur Yeteneğinde Yaş Küçüklüğünün Uygulamaları

Çocuklara ilişkin hukuki düzenlemeler ülkeler arasında farklılıklar göstermektedir. Ülkenin hukuk tarihinin bunda etkisi olmakla

⁷¹ TCK m. 31/3, "Fiili işlediği sırada on beş yaşını doldurmuş olup da on sekiz yaşını doldurmamış olan kişiler hakkında suç, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde on sekiz yıldan yirmi dört yıla; müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde on iki yıldan on beş yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. Diğer cezaların üçte biri indirilir ve bu hâlde her fiil için verilecek hapis cezası on iki yıldan fazla olamaz."

⁷² Koçoğlu/Kaynar, s.98, YCGK 20.11.2018 tarih ve 2016/6-986 E., 2018/554 K.

⁷³ Tan, s. 1207, Yargıtay 2. Ceza Dairesi 22.06.2010 Tarih ve 2010/438 E. 2010/493 K, "... Mahkemece sosyal inceleme raporuna gerek görülmediği takdirde ise gerekçenin kararda gösterilmesinin zorunlu olduğu gözetilmeden eksik kovuşturma ile yazılı şekilde hüküm kurulması".

birlikte kültürel farklılıklar da önemli bir etkidir. Anglosakson etkisi bulunan ülkelerde kusur yeteneğinin tespiti için düzenlenen en düşük yaş sınırı 7-10 arasında iken, Kıta Avrupa hukuku ve Sovyet etkisindeki ülkelerde bu sınır 13-15 yaşı bulmaktadır. Çocuk, ergen ve erişkin kavramları arasında net sınır çizmek mümkün değildir. Bunun da etkisi ile ülkeler arasında küçüğün kusur yeteneğine ilişkin kriterler farklılıklar içermektedir. Örneğin Suudi Arabistan'da kusur yeteneği açısından kız ve erkek çocuklar arasında ayırım yapılmış ve kusur yeteneğinin varlığı için puberte kıstas alınmıştır. Bu düzenlemede İslam hukukunun da etkisi bulunmaktadır.⁷⁴

Yaşa bağlı kusur yeteneğinin değerlendirilmesindeki ayrımlar da ülkeler arasında farklıdır. Örneğin Hollanda, İngiltere ve Japonya gibi ülkelerde kusur yeteneğine ilişkin asgari yaş bulunmakta olup asgari yaştan üstü için ayrıca ayırma gidilmemiştir. Ancak Avustralya, Yeni Zelanda ve Romanya gibi ülkelerde Türkiye'deki gibi kusur yeteneği için en düşük yaş belirlenmiş ancak bu yaştan üstündeki çocuklar da kendi içinde yaşa göre ayrılmıştır. Örneğin Romanya için bu ayırım 14-16 olup bu yaş ayırımındaki çocukların kusur yeteneğinin tespiti için ek değerlendirme yapılması gerekmektedir. Yaş küçüklüğü nedeniyle kusur yeteneğinin tespiti için yapılması gereken değerlendirme İtalya, Almanya gibi ülkelerde yaş sınırının üstündeki tüm çocuklara uygulanmaktadır. Ancak ülkemizde kusur yeteneğine ilişkin değerlendirme sadece 12-15 yaş arasında rutin aranmaktadır. Bir başka farklılık da kusur yeteneği değerlendirilen çocuklara ilişkin hukuki karinedir. Örneğin Güney Afrika'da 10-14 yaş arasındaki çocuklarda kusur yeteneği değerlendirilirken karine olarak kusur yeteneğinin bulunmadığı kabul edilir. Kusur yeteneği değerlendirilirken 10-14 yaş arasındaki çocuğun kusur yeteneğini olmadığına dair karinenin aksinin gösterilmesi gerekmektedir.⁷⁵ Türk Hukukunda ise ceza kanununda düzenlenen istisnai haller dışında bütün insanların kusur yeteneğine sahip ol-

⁷⁴ Don Cipriani, *Children's rights and the minimum age of criminal responsibility: a global perspective*, Routledge, 2016, s.105-109

⁷⁵ Anthony L. Pillay, "The Minimum Age Of Criminal Responsibility, International Variation, And The Dual Systems Model In Neurodevelopment", *Journal Of Child & Adolescent Mental Health*, 2019, 31(3), s.224-234.

duğu kabul edilmektedir.⁷⁶ Bazı ÷lkelerdeki bir başka ayrım da bazı özel suçlar için minimum yaşın farklı düzenlenmiş olmasıdır.⁷⁷ Ülke-mizde böyle bir ayrım bulunmamaktadır.

Kusur yeteneğine ilişkin Avrupa İnsan Hakları mahkemesinde sözleşmenin 3.maddesinin ihlal edildiğine dair İngiltere'nin taraf olduğu davada; mahkeme Taraf devletlerin asgari ceza ehliyet yaş sınırlarının farklı olduğu, İngiltere'de bu yaş sınırının 10 olarak öngörüldüğü her ne kadar Uluslararası sözleşmelerde çeşitli ilkeler yer almakla birlikte asgari yaşın belirlenmediğı gerekçesi ile 3.maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir.⁷⁸

IV. YAş KÜÇÜKLÜĞÜNÜN KUSUR YETENEĞİNE ETKİSİNİN GELİşİMSSEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Suçla sürüklenen çocuklara ilişkin bir başka kavram da ergenliktir. Zaman zaman ergenlikle eř/ aynı anlamda kullanılsa da puberte, hormonal değişikliklerle birlikte çocukta erişkin fiziksel özelliklerin izlenmeye başlaması sürecini ifade etmektedir.⁷⁹ Çeşitli toplumlarda puberte başlangıç yaşı farklılıklar gösterebilmekte olup gen-çevre etkileşimine bağlı değişiklikler gözlenebilmektedir.⁸⁰ Ergenlik ise bu fiziksel değişikliklerle başlayan ancak fiziksel değişikliklerle sınırlı olmayan bilişsel ve sosyal olgunlaşmanın da gerçekteşiğı çocukluktan erişkinliğe geçiş sürecini ifade etmektedir. Ergenlik, puberte ile başladığı kabul edilse de ergenliğin bitişi puberte süreci ile sınırlı değildir. Bu yüzden ergenliğin bitişini net olarak belirlemek mümkün olmadığı gibi ergenliğin bitişinin fiziksel bir belirteci de bulunmamaktadır. Ergenliğin net sınırlarını çizmek mümkün olmadığından ve çocuğun erişkin olarak kabulünün kültürel faktörlerle yakından ilişkisinin bulunmasından

⁷⁶ Hakan Hakeri, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 19. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, Ankara 2016, s.380

⁷⁷ Pillay, s.224-234.

⁷⁸ T. Vs İngiltere 24724/94 karar tarihi 16 aralık 1999, paragraf 71, [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:\[%22t%20v%20united%20kingdom%22\],%22itemid%22:\[%22001-58593%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:[%22t%20v%20united%20kingdom%22],%22itemid%22:[%22001-58593%22]})

⁷⁹ Alan D. Rogol/James N. Roemmich/Pamela A. Clark, "Growth at puberty", *Journal of Adolescent Health*, 31 no.6, 2002, s.192-200.

⁸⁰ Peter D. Gluckman/Mark A. Hanson, Changing times: the evolution of puberty, *Molecular And Cellular Endocrinology*, C.254-255, 2006, s.26-31.

ötürü *ergen/ergenlik* kavramına ilişkin literatürde farklı tanımlamalar bulunmakta ve ergenliğin başlangıç ve bitişi farklı yaş aralıkları ile sınırlandırılıp sınıflandırılmaya çalışılmaktadır.⁸¹ Ergenliğe ilişkin tanımlamalarda yaş aralıklarının arttığı gözlenmektedir. Zorunlu eğitimin uzaması, şehirleşmenin artması, işe başlama ve evlenme yaşının artması gibi faktörlerin çocuğun erişkinliğe geçişinin uzamasına neden olduğu düşünülmektedir.⁸² Referans olarak alınabilecek tanımlardan biri de Dünya Sağlık Örgütüne ait olup 10-19 yaş arasındaki kişiler ergen olarak sınıflandırılmaktadır.⁸³

Ergenlik döneminde ergen, fiziksel değişikliklerle baş etmesinin yanında, kendilik imajının gelişimi, sosyal uyum için gerekli davranışların gelişmesi, otonomi sağlanması ve kimliğin gelişimi gibi süreçleri de yaşamaktadır.⁸⁴ Tüm bu değişiklikler fiziksel değişime eşlik eden beyin gelişimi ve çevrenin etkileşimi ile ortaya çıkmaktadır. Beyin gelişimi ergenlik döneminde devam etmekte olup ergenin bilişsel fonksiyonları da bu süreçte değişmektedir.⁸⁵ Sinaptik budanma, dendritik dallanma ve miyelinizasyon gibi hücrel değişikliklerle birlikte beyinde yapısal değişiklikler sürmeye devam eder.⁸⁶ Üst bilişsel fonksiyonlarla yakından ilişkili prefrontal korteksin yirmili yaşların başına kadar gelişim ve olgunlaşmasını tamamlamadığı bilinmektedir.

⁸¹ Susan M. Sawyer/Peter S. Azzopardi/Daskhitha Wickremarathne/George C. Patton, *The Age Of Adolescence*, *The Lancet Child & Adolescent Health*, C.2 S.3, 2018, s. 223-228.

⁸² Jeffrey J. Arnett/ Susan Taber, "Adolescence Terminable And Interminable: When Does Adolescence End?" *Journal of Youth And Adolescence*, C.23, 1994, s.517-537.

⁸³ <https://www.who.int/initiatives/global-accelerated-action-for-the-health-of-adolescent/aa-ha!-guidance-2d-edition> erişim tarihi 21.06.2024

⁸⁴ Fusun Çuhadaroglu, *Adolescent mental health: A subject usually neglected*, *Journal of Indian Association for Child and Adolescent Mental Health*, C.14 S.3, 2018, s.9-12. doi:10.1177/0973134220180302

⁸⁵ Deborah Christie/Russell Viner, *Adolescent development*, *BMJ*, C.330, 2005, (7486):301-4. doi:10.1136/bmj.330.7486.301. PMID: 15695279; PMCID: PMC548185.

⁸⁶ Saray J. Blakemore/Stephanie Burnett/Ronald E. Dahl, "The Role Of Puberty In The Developing Adolescent Brain", *Human Brain Mapping*, 2010, C.31 S.6, s.926-933.

⁸⁷ Nitin Gogtay/Jay N. Giedd/Leslie Lusk/Kiralee M. Hayashi/Deanna Greenstein/ A Catherine Vaituzis/Paul M Thompson, "Dynamic Mapping Of Human Cortical Development During Childhood Through Early Adulthood", *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 2004, C.101 S.21, s.8174-8179.

⁸⁸ Özetle fiziksel gelişim ile beyin gelişimi yakından ilişkili olmakla birlikte özellikle karar verme, yargılama, dürtülerini kontrol etme ve planlanma gibi bilişsel işlevlerin tam olarak yerine getirilmesini sağlayacak beyin olgunlaşması fiziksel olgunlaşmadan sonra tamamlanmaktadır^{89 90}

Ergenlik dönemi erken, orta ve geç ergenlik olarak da üçe ayrılmaktadır. Erken ergenlikte soyut düşünmenin ve dolayısıyla ahlaki yargılamanın gelişmeye başladığı kabul edilmektedir. Orta ergenlikte ise soyut düşüncenin geliştiği kabul edilir ancak kendi düşünceleri konusunda ergenin esneklik göstermediği, inançlarına ve düşüncelerine sorgusuz bağlı olduğu bilinmektedir. Yine bu dönemde ergenin kimlik gelişiminin de bir parçası olan ebeveynlerden uzaklaşma ve otonomi kazanma sürecinde arkadaş grubuna bağlılığının arttığı ve arkadaş grubunun yargılarına ve değerlendirmelerine fazla önem verdiği ve düşünmeden hareket etmeye eğilimli olduğu bilinmektedir. Geç ergenlikle birlikte kişiliğin gelişiminin tamamlandığı, ahlaki ve soyut düşünme kapasitesinin erişkin düzeye geldiği varsayılır.⁹¹ Ergenliğe ilişkin bu ayrımların da yaş açısından net sınırı olmamakla birlikte araştırmamıza konu 12-15 yaş çocukların çoğunlukla orta ergenlikte olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla bir çocuğa nazaran soyut düşünme becerilerinin ve de ahlaki yargılamanın geliştiği ancak bir erişkin düzeyinde bilişsel esnekliğe sahip olmadığı, akran etkisine açık olduğu ve dürtülerini kontrol etmekte zorluk yaşayabildiği unutulmamalıdır.⁹² Bu nedenle işlenen suçun niteliği, önceden planlı olup olmaması ve grup halinde olup olmaması önem taşımaktadır.

⁸⁸ Sara B. Johnson/Robert W. Blum/Jay N. Giedd, "Adolescent Maturity And The Brain: The Promise And Pitfalls Of Neuroscience Research In Adolescent Health Policy", *The Journal of Adolescent Health*, 2009, C.45 S.3, s.216-221.<https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2009.05.016>

⁸⁹ Daniel R. Weinberger/Brita Elvevåg/Jay N. Giedd, "The Adolescent Brain", *Washington, DC: National Campaign To Prevent Teen Pregnancy* 1, 2005, S.10-12.

⁹⁰ Sarah-Jayne Blakemore, "Imaging Brain Development: The Adolescent Brain", *Neuroimage*, C.61 S.2, 2012, s.397-406.

⁹¹ Deborah Christie/ Russell Viner, "Adolescent development" *Bmj*, 330, no. 7486, 2005, s.301-304.

⁹² Margo Gardner/Laurence Steinberg, "Peer Influence On Risk Taking, Risk Preference, And Risky Decision Making In Adolescence And Adulthood: An Experimental Study", *Dev Psychol*, 2005, C.41, s.625-35

V. KUSUR YETENEĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yukarıda da değinildiği üzere 12 yaşından küçük çocukların kusur yeteneğinin var olmadığı kabul edilir. Ancak erken ve orta ergenliği dönemine denk gelen 12-15 yaş arasındaki çocukların kusur yeteneğinin işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayabilme ve bu fiille ilişkili davranışlarını yönlendirme yeteneğinin değerlendirilmesi hükmü TCK'da yer almaktadır. Kusur yeteneğinin belirlenmesi için kişinin ruhsal durum muayenesinin yapılması ve bilişsel, sosyal, duygusal ve ahlaki gelişiminin tespit edilmesi gerekmekte olup çocuğun detaylı bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.⁹³ Değerlendirmede dikkat edilmesi gereken bir husus da ergenin bir davranışın hukuki ve toplumsal normlara göre doğru/yanlış ayrımını yapmasının sadece bilişsel bir yetenekle yani zeka düzeyi ile ilişkili olmayıp aynı zamanda çevre ile etkileşim içerisindeki duygusal ve sosyal olgunlaşması ile de doğrudan ilişkili olmasıdır.⁹⁴ Bu değerlendirmede çocuğun fiilin toplumsal normlara uygun bir davranış olmadığını kavrayışı, yasalara uyma kapasitesi, dürtüselliği, psikososyal olgunluğu, akran baskısının olası etkilerine tepkisi, empati yapma becerisi, içinde bulunduğu aile ve akran grubunun normları, fiil dışındaki genel karakter yapısı, çevresel koşulları, kişilik özellikleri, olası ruhsal hastalığı, saldırganlığa karşı reaktif tutumu değerlendirilir.⁹⁵ Kusur yeteneği değerlendirilirken çocuğun içinde bulunduğu sosyal çevrenin dikkatle değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Çocuk suçluluğunun toplumsal bir olgu olarak ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Bazı çocukların kaotik aile ve sosyal ortam ile birlikte suçu normal olarak görmesi söz konusu olabilmektedir.⁹⁶ Düşük sosyoekonomik düzey, ebeveynin yokluğu, suçun yüksek olduğu bölgede büyüme ve suça maruz kalmanın suça sürüklenen çocuklar için risk faktörü olduğu bilinmektedir.⁹⁷ Özetle

⁹³ Anne Kramers-Olen, "Neuroscience, Moral Development, Criminal Capacity, And The Child Justice Act: Justice Or İnjustice?", *South African Journal of Psychology*, 2015, C.45 S.4, s.466-479. <https://doi.org/10.1177/0081246315603633>

⁹⁴ Pillay, s.224-234

⁹⁵ Peter Ash, "But He Knew It Was Wrong: Evaluating Adolescent Culpability", *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online*, 2012, C.40 S.1, s.21-32.

⁹⁶ Güngör Çabuk, "Çocuk Suçluluğu Bağlamında Çocuğu Suça İten Nedenler", *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 2022, C.3 S.1, s.129-142.

⁹⁷ Alexander Trinidad/Laura Vozmediano/Cesar San-Juan, "Environmental Factors İn Juvenile Delinquency: A Systematic Review Of The Situational Perspectives' Literature", *Reviewing Crime Psychology*, 2020, s.240-266.

suça sürüklenen çocuğun kusur yeteneğine ilişkin değerlendirme için hem çocuğun gelişim seyri hem aile, okul ve arkadaş çevresi başta olmak üzere içinde yetişmiş olduğu çevre hem de ruhsal durumunun somut olayın niteliği de göz önüne alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Ancak tüm detaylı değerlendirmelere rağmen somut olayda kişinin kusur yeteneğini belirlemenin objektif ve kesin bir tekniği bulunmadığı unutulmamalıdır.⁹⁸ Hakeza kusur yeteneğinin var-yok gibi dikotomik bir ayırım ile tespit etmek daha da güç olup kişinin fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayabilmesi de süreklilik gösteren bir niteliklidir.⁹⁹ Çocuğun ilgili fiilin hukuki anlam ve sonucunu algılayıp algılamadığını belirleyecek tartışmasız bir test olmadığı gibi kusur yeteneğinin değerlendirilmesine ilişkin de hatalara neden olabilecek unsurlar bulunmaktadır. Bunların başında suça sürüklenen çocuğun değerlendirildiği an ile ilgili fiil arasında geçen süredir. İşlenen fiil ile değerlendirme arasında geçen sürenin uzaması fiziksel, bilişsel ve duygusal gelişimin hızlı olduğu bu dönemde çocuğun gelişim basamaklarında farklı bir noktada olmasını sağlayabilir. İşlenen fiil ile çocuğun değerlendirilmesi arasında sürenin uzamasının olumsuz bir başka etkisi de bekleme süreci içerisinde çocuğun ebeveynleri veya çevresinde bulunan diğer yetişkinler tarafından işlediği fiil ile ilişkili kınanma ve davranışın toplum normlarına uygun olmadığına bu davranışının yerine nasıl davranması gerektiğine dair ikaz edilmiş olma ihtimalidir. Tüm bu bilgilendirme ve uyarıların çocuğun fiile ilişkin hukuki anlam ve sonuçlarına ilişkin yargılamasını da etkileyecek dolayısı ile adli değerlendirmenin çocuğun olay anındaki fiile ilişkin hukuki anlam ve sonuçlarına ilişkin yargılamasını değerlendirmesini olumsuz etkileyecektir. Değerlendirmenin sağlıklı olmasının önündeki bir diğer engel de soğuk ve sıcak bilişlere ilişkindir. Kısaca sıcak bilişler kişinin değer yargıları, duyguları ve motivasyonları ile ilişkili bilişsel süreçleri tanımlarken, soğuk bilişler ise duygu yükü bulunmayan bilişsel süreçlere atıf yapmaktadır.¹⁰⁰ Fiili işlediği sırada çocuğun bulunmuş olduğu

⁹⁸ Pillay, s.91-101. <https://doi.org/10.2989/17280583.2015.1040412>

⁹⁹ Ash, s.21-32.

¹⁰⁰ Thomas E. Gladwin/Bernd Figner. ““Hot” Cognition And Dual Systems: Introduction, Criticisms, And Ways Forward” In Neuroeconomics, Judgment, And Decision Making, Psychology Press, 2014, s.157-180

ruh hali ile değerlendirme sırasındaki ruh hali aynı olmayıp çocuğun fiili işlediği sırada dürtüsellliği, akran baskısı veya diğer dinamikler nedeniyle yargılamasının bozulabileceği, değerlendirme sırasında ise işlediği fiilin hukuki anlam ve sonucuna ilişkin uygun yargılamada bulunabileceği unutulmamalıdır. Çocuğun kusur yeteneğini değerlendirmek adına sorumluluk alma, mizaç, empati becerisi ve muhakeme yeteneğini değerlendiren ölçekler geliştirilmiştir.¹⁰¹ Ancak çocuğun değerlendirmesi süresince davranışın doğru olup olmadığı onun için ne anlam ifade ettiğine dair bulgular ile gerçek yaşamda aynı durumda olduğundaki fiili nasıl anladığı ve hangi dinamiklerle harekete geçtiği farklılık gösterebilir. Özetle muayenede belli bir fiilin hukuken ve ahlaken uygun olmadığı ifade eden ergenin gerçek yaşam durumundaki biliş ve davranışları farklı olabilir.¹⁰²

A. Çocuklarda Suça İlişkin Özellikler ve Risk faktörleri

Suçta sürüklenen çocuklarda psikiyatrik bozukluklar sık izlenmektedir.¹⁰³ Ülkemizde yapılan bir çalışmada suça sürüklenen 12-14 yaş grubu çocukların %66'sında psikiyatrik bozukluk tespit edilmiştir.¹⁰⁴ Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB), davranım bozukluğu ve bilişsel yetersizlik en sık izlenen psikiyatrik bozuklukların başında gelmektedir.¹⁰⁵ Tanı kriterleri içerisinde başkalarına karşı saldırgan tutumların bulunması, kişiye veya mala karşı zarar verici tutumların yer aldığı davranım bozuklukları da SSÇ'lilerde sık izlenmesi şaşırtıcı değildir. Yine DEHB gibi dürtüsellüğün tanı kriterleri içerisinde

¹⁰¹ Elizabeth Cauffman/Laurence Steinberg, "(Im) Maturity Of Judgment In Adolescence: Why Adolescents May Be Less Culpable Than Adults", *Behavioral Sciences & The Law*, 2000, C.18 S.61, s.741-760.

¹⁰² Pillay, s.224-234.

¹⁰³ R. C Andrade/V. A Silva/F. B. Assumpção Jr., "Preliminary Data On The Prevalence Of Psychiatric Disorders In Brazilian Male And Female Juvenile Delinquents", *Brazilian Journal Of Medical And Biological Research*, 2004, 37, s.1155-1160.

¹⁰⁴ Ümit Işık/Evrin Aktepe/ Abdülkadir Akyıldız/Fulya Şimşek/ Abdülkadir Yıldız, "Bir Üniversite Hastanesinde Değerlendirilen Suça Sürüklenen Çocukların Sosyodemografik ve Klinik Özellikleri: 2014-2018 Verileri", *Medical Journal of Süleyman Demirel University*, 2019, C.26 S.2, s.175-182.

¹⁰⁵ Çilem Bilginer/Serkan Karadeniz/Sevda Hızarcı/Berrir C. Yılmaz/Semra Kandil, "Suça Sürüklenen Çocukların Adli Psikiyatrik Değerlendirme ve Rapor Sonuçları: İki Yıllık Retrospektif Dosya Taraması", *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 2021, C.24 S.2, s.217-227.

yer aldığı bir bozukluğun varlığı halinde çocuğun somut olayda fiilin meydana gelişinin değerlendirilmesi ve varsa dürtüsellikle ilişkili eylemlerinin DEHB ile ilişkinin değerlendirilmesi önem arz etmektedir. DEHB TCK 32 kapsamında erişkinlik dönemi için ceza sorumluluğunu azaltan psikiyatrik bozukluklardan kabul edilmezse de 12-15 yaş arasındaki çocuk için somut olay da dikkate alınarak suçun oluşum özellikleri ve suç esnasındaki çocuğun davranışları da gözetilerek kusur yeteneğini kaldırıcı etkide olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁶

SSÇ'lilerde zekâ geriliği sık izlenmekte aynı zamanda zekâ geriliği düzeyinde olmazsa da bilişsel becerilerinin ortalamaya göre daha düşük olduğu izlenmektedir.¹⁰⁷ Uygulamada 12-15 yaşındaki suça sürüklenen çocukta hafif düzeyde zekâ geriliğinin de ayırt etme gücünü bozduğu kabul edilmektedir.¹⁰⁸ Çocuğun yaşının küçük olması, zekâ düzeyinin düşük olması, planlanmadan suç işlenmesi ve dürtüselliklerinin bulunması hallerinde çocukta kusur yeteneğinin bulunmadığına yönünde kanaatlerin daha sık verildiği belirtilmektedir.¹⁰⁹ Suça sürüklenen çocuklarda psikiyatrik bozuklukların ve bilişsel yetersizliklerin sık izlenmesi ve bu bozuklukların çocuğun kusur yeteneğini doğrudan veya çocuğun bilişsel ve ruhsal gelişimini ketlemesi nedeniyle dolaylı olarak etkilemesi nedeniyle suça sürüklenen çocukların adli değerlendirmelerinde detaylı psikiyatrik ve bilişsel muayenelerinin yapılması gerekmektedir

B. Kusur Yeteneğinin Tespitinde Uygulamada Yaşanan Sorunlar

Suçta sürüklenen çocuğun değerlendirilmesi çocuğun ruhsal hastalığının veya zekâ geriliğinin olup olmadığı tespit edilmesi ile sınırlı tutulamaz. Uzman hekimin SSÇ'in kusur yeteneğinin değerlendirilmesinde suç olarak kabul edilen fiile ilişkin bilgi sahibi olması gerek-

¹⁰⁶ Tufan/Sercan, s. 221.

¹⁰⁷ Cindy C. Cottle/Ria J. Lee/Kirk Heilbrun, "The Prediction Of Criminal Recidivism In Juveniles: A Meta-Analysis", *Criminal Justice And Behavior*, 2001, C.28 S.3, s.367-394.

¹⁰⁸ Tufan/Sercan, s. 220

¹⁰⁹ Seda A. Sarı/Ayla U. Çiçek/Celal Bütün/Alı Yıldırım, "Sivas İlinde Suça Sürüklenen Çocuk Olguların Sosyodemografik ve Klinik Özellikleri", *Adli Tıp Bülteni*, 2019, C.24 S.3, s.177-182.

mektedir. Bunun yanında çocuğun içinde bulunduğu sosyal koşullar, aile dinamikleri, akademik durumunun da değerlendirilmesi gerekmektedir. Tüm bunlardan ötürü Sosyal İnceleme Raporu hayati önem taşımaktadır. Yargıtay da vermiş olduğu bir kararında sosyal inceleme raporu alınmadan, nöroloji uzmanı tarafından hazırlanan rapora dayanılarak hüküm kurulmasını yetersiz görmüş ve kararı bozmuştur.¹¹⁰ Ancak ülkemizde sosyal inceleme raporlarının yetersiz hazırlandığı, kusur yeteneğini araştıran uzman ve mahkemeler tarafından yeterince dikkate alınmadığına dair bulgular bulunmaktadır.^{111 112} Uygulamada raporlar hazır sorular üzerinden ilerlemekte ve bu yüzden çocuğun fiili işlerken içinde bulunduğu psikolojik ve sosyal durumu yansıtmaktan uzak kalmaktadır. Bu durumda yargılama için son derece önemli bir kaynak olan sosyal inceleme raporundan mahkemelerin yeterince faydalanamamasına sebebiyet vermektedir.¹¹³ Yukarıda da değinildiği üzere suça sürüklenen çocuklarda psikiyatrik bozukluklar sık izlenmektedir. Çeşitli psikiyatrik bozuklukların da suç fiillerine eğilimi arttırdığı bilinmektedir.¹¹⁴ Ülkemizde yapılan bir çalışmada suça sürüklenen çocuklarda psikiyatrik bozuklukların sık olduğu gösterilmiş buna ek olarak bu psikiyatrik bozuklukların tedavi altında olmadığı da vurgulanmıştır.¹¹⁵ Çocuk Koruma Kanunu'nda belirtildiği üzere çocuklara özgü güvenlik tedbirleri suça sürüklenen çocuğun korunması, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasını amaçlamakta-

¹¹⁰ Tan, s. 1207, Yargıtay 1. Ceza Dairesi, 2008/2777 E. 2008/6275 K., “ 12 yaşını doldurmuş olup da 15 yaşını doldurmamış küçüklerin, işledikleri fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin varlığının tespitinde, küçüğün içinde bulunduğu aile, sosyal ve ekonomik koşullar ile psikolojik ve eğitim durumu hakkında sosyal çalışmacı uzmanı kişilere rapor hazırlanması, hazırlanan bu raporlar değerlendirilerek hakim tarafından ceza sorumluluğunun belirlenmesi gerekirken devlet hastanesinde görev yapan nöroloji uzmanından alınan yetersiz rapora dayanılarak hüküm kurulması”

¹¹¹ Saruç/Güneş, s.109-132.

¹¹² Karataş, s.180-182.

¹¹³ Özar, s. 121-122.

¹¹⁴ Naomi Goldstein/Oluseyi Olubadewo/Richard E. Redding/Frances Lexcen, “Mental Health Disorders: The Neglected Risk Factor In Juvenile Delinquency”, Juvenile Delinquency: Prevention, Assessment, And Intervention, 2005, s.85-110.

¹¹⁵ Murat Eyüboğlu/Damla Eyüboğlu, “Psychiatric Disorders, Sociodemographic Features and Risk Factors in Children Driving to Committing Crime”, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 2018, C.21 S.1, s.7-14.,

dır. Sosyal inceleme raporlarında veya uzman hekim raporlarında çeşitli tedbir kararlarının çocuğun üstün yararı için gerekli olduğu kanaati ile sonuçlandırılabilir. Ancak uygulamada sosyal inceleme raporlarında önerilen tedbir kararlarının birçoğunun hükme bağlanmadığı gösterilmiştir.¹¹⁶ Benzer sonuçlar uzman hekim raporları için de geçerli olup sağlık tedbiri önerilerinin birçoğunun uygulanmadığı, uygulananların ise geciktiği gösterilmiştir.¹¹⁷ Yine uygulamada sosyal inceleme raporlarının hazırlanmasının geciktiği bu nedenle hem adli değerlendirmenin sağlıklı olmayacağı hem de gereken müdahalelerin gecikeceği unutulmamalıdır.¹¹⁸

Suç tarihine dikkat edilmeden hazırlanacak bir rapor hatalı hazırlanmış olacaktır. Çünkü bu yaşlar çocukların fiziksel ve ruhsal olarak hızla geliştiği yaşlardır. Buna paralel olarak çocuğun işlediği hukuki fiilin anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği de değişmektedir. Hak kaybı yaşatmamak adına hekim raporunun fiilin işlendiği tarihe olabildiğince yakın bir tarihte alınması ve raporu hazırlayacak hekimin suç tarihine dikkat ederek hazırlaması gerekmektedir. Bu sebeple Cumhuriyet Savcısının hekim raporunu soruşturma aşamasında dosyaya dahil etmesi gerekmektedir. Ancak Yargıtay soruşturma aşamasında bu raporun alınmamasını iade sebebi olarak görmemiştir.¹¹⁹ Kanaatimizce soruşturma aşamasında bu raporun alınmaması iade nedeni oluşurmasa da yargılama süreleri dikkate alındığında mahkeme aşamasında raporun aldırılması halinde çocuğun yaşının ilerleyebileceği, bu yaş kategorisinde bulunan çocukların gelişim hızları dikkate alındığında hekimin ilerleyen dönemde hazırlayacağı raporun çocuğun aleyhine olabileceği ihtimali gözetilerek raporun soruşturma aşamasında savcılık tarafından gecikmesizin alınması doğru olacaktır.

Ülkemizde 12-15 yaş aralığında çocukların kusur yeteneğinin değerlendirildiği pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda değerlendiriciler arasında farklılıklar gözlenmektedir. Örneğin bir çalışmada Denizli İli Adli Tıp Şube Müdürlüğü ve Tıp fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalına yönlendirilen suça sürüklenmiş çocukların %93.2'sinde

¹¹⁶ Saruç/Güneş, s.109-132.

¹¹⁷ Bilginer/Karadeniz/Hızarcı/Yılmaz/Kandil, s.217-227.

¹¹⁸ Karataş, s.170

¹¹⁹ Özar, s. 121, Yargıtay 2. CD. 03.10.2022 tarih ve 2022/7565 E., 2022/15974 K.

kusur yeteneğinin olduğu saptanmıştır.¹²⁰ Benzer oranlar Antalya'da, Elazığ'da ve Samsun'da yapılan çalışmalarda da ortaya çıkmıştır.¹²¹
¹²²¹²³ Adli Tıp Uzmanları tarafından yapılan değerlendirmelerden elde edilen sonuçların aksine Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları bölümüne (çocuk psikiyatrisi) yönlendirilen çocuklara ilişkin yapılan çalışmalarda kusur yeteneğinin var olduğuna dair kanaat oranları belirgin düşük izlenmektedir. Örneğin bir çalışmada Tıp Fakültesinin çocuk psikiyatri polikliniğinde değerlendirilen suça sürüklenen çocukların sadece %14,4'ünün cezai ehliyetinin olduğu belirlenmiştir.¹²⁴ Tıp Fakültesi çocuk psikiyatri bölümünde yapılan bir başka çalışmada da %27,5'inin ilgili fiilin hukuki anlam ve sonucu algılayamadığı, %29,8'inin davranışlarını yönlendiremediği toplamda %49,1'inde kusur yeteneğinin gelişmediği kanaatine varılmıştır.¹²⁵ Devlet Hastanesi Çocuk Psikiyatri polikliniğine yönlendirilen suça sürüklenen çocukların %66,7'sinin fiilin hukuki anlam ve sonucu algılayamadığı, %9,8'inin ise hukuki anlam ve sonucu algılayabildiği ancak davranışlarını yönlendiremediği belirlenmiş olup sadece %23,5'inin işledikleri fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama veya bu fiile ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin geliştiği vurgulanmıştır.¹²⁶ Gerek Eğitim ve Araştırma Hastanelerinde veya gerek Üniversite Hastanelerindeki Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları bölüm-

¹²⁰ Ayşe Kurtuluş/Nuray Salman/Gonca Günbet/Bora Boz/Cüneyt C. Cenger/Kemalettin Acar, "Denizli İlinde 12-15 Yaş Arasındaki Suça Sürüklenen Çocukların Sosyodemografik Özellikleri", *Pamukkale Medical Journal*, 2009, S.1, s.8-14.

¹²¹ Fatih Dirol/Gürol Cantürk/Hüdaverdi Küçüker, "1997-1999 yıllarında Elâzığ İli Adli Tıp Şube Müdürlüğünde Farik ve Mümeyyizlik Muayenesi Yapılan Olguların Değerlendirilmesi" *Klinik Adli Tıp*, 2002, 2(2), s.43-6.

¹²² Berna Aydın/Ahmet Turla/Mehmet Kocakaya/Bekir Karaarslan, "Samsun'da 2004 Yılında Suç İşlediği İddia Edilen Çocukların Sosyodemografik Özellikleri", *Adli Psikiyatri Dergisi*, 2005, 2, s.5-13.

¹²³ Yaşar M. Karagöz/Mehmet Atılgan/Osman Ö. Sargın/Sema Demirçin, "Antalya'da Suç İşlediği İddia Edilen Çocukların Sosyodemografik Özellikleri", 10. Ulusal Adli Tıp Günleri Paneller ve Poster Sunuları Kitabı, 2003, s.148-154.

¹²⁴ Zeynep Göker/Selma T. Hesapçioğlu/Sema Kandil, KTÜ Tıp Fakültesi Çocuk-Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Polikliniğine Son İki Yılda Başvuran Adli Olguların Değerlendirilmesi, *Adli Tıp Dergisi*, 2006, S.20, s.1-5

¹²⁵ Burcu Çakaloz/Gülşen Ünlü/ Merve A. Terzioğlu/ Nazlı K. Çetin/Çiğdem Tekkanat, "Çocuklarda Suç Davranışı ile Sosyodemografik Özelliklerin Ve Zekanın İlişkisi", *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2016, C.17 S.5, s.411-418.

¹²⁶ Eyüboğlu/Eyüboğlu, s.7-14.

lerince yapılan değerlendirmelerde benzer şekilde %70'in üzerinde kusur yeteneğinin bulunmadığı gösteren çalışmalar bulunmaktadır.¹²⁷

¹²⁸ ¹²⁹ Suça sürüklenen çocukların suçun hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve davranışlarını yönlendirme yeteneğinin değerlendirilmesi için aynı ilde ocuk psikiyatristlerinin ve adli tıp uzmanlarının değerlendirmelerinin karşılaştırıldığı bir çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiş ve farklı uzmanlık alanlarındaki kişilerin değerlendirmeleri arasında istatistiki olarak anlamlı düzeyde fark izlenmiştir.¹³⁰

Adli mercilerin suça sürüklenen çocukların kusur yeteneğinin değerlendirilmesi amacıyla farklı merkezlere ve bu merkezlerdeki farklı branşlara ynlendirebildiğı bilinmektedir. Yapılan bir çalışmada niversite Hastanesinde suça sürüklenen çocukların neredeyse yarısının Adli Tıp yarısının ise ocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları bölümlerine ynlendirildiğı gözlenmektedir.¹³¹ Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalına veya Adli Tıp şube Müdürlüğüne yönlendirilen çocukların değerlendirmeleri ile Tıp Fakültesi, Eğitim Araştırma Hastanesi veya Devlet Hastaneleri ocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıklarında değerlendirilen çocukların kusur ehliyetinin varlığına ilişkin oranları arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Kanaatimizce bu neticenin temel nedeni uzmanlıklar arasındaki eğitim formasyonlarının farklılığıdır. Adli tıp uzmanlık eğitimi süresince ocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları branş rotasyonu 2 ay ile sınırlıdır. Nitekim

¹²⁷ Serhat Nasiroğlu/Bengi Semerci, "Mental Problems And Sociodemographic Characteristics In Children Driven To Committing Crimes And The Preparation Of Forensic Reports", *Psychiatry and Clinical Psychopharmacology*, 2017, C.27 S.2, s.132-138

¹²⁸ Alican Aygün, "Psiko-Yasal Değerlendirmesi Yapılan ocuk ve Ergenlerin Sosyodemografik ve Psikopatolojik Verilerinin Retrospektif İncelenmesi", Master's thesis, Bursa Uludağ University (Turkey), 2020. s.46

¹²⁹ Tuğba Yüksel, "Bir niversite Hastanesi ocuk Psikiyatrisi Polikliniğinde Değerlendirilen Suça Sürüklenen ocuklar", *Dicle Tıp Dergisi*, 2019, C.46 S.3, s. 559-565.

¹³⁰ Hatice Aksu/Sevcan K. Demirkaya/Börte G. Özgür/Berk Gün, "Aydın İlinde Bir Yıldaki ocuk ve Ergen Adli Olguların Değerlendirilmesi" *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2013, C.14 S.4, s. 368-377

¹³¹ Mustafa T. şener/Onur B. Dursun/Esat F. Aydın/Semiha Arslan/Mustafa Güleç, "Adli Psikiyatri Değerlendirme İstemlerinde Adli Mercilerin Tercihleri: Bir niversite Hastanesi Deneyimi", *Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 2014, C.27 S.2, s.155-159.

Çocuk Psikiyatri uzmanları tarafından hazırlanan raporların çocuğun ruhsal değerlendirme, gelişimsel ve çevresel özelliklerinin daha detaylı ele alındığı belirtilmektedir.¹³² Yukarıda da değinildiği gibi 12-15 yaş arasındaki ergenin kusur ehliyetinin değerlendirilmesi detaylı ruhsal ve gelişimsel öykü ve muayenesinin yapılması gerekmektedir. Literatürde farklı branşlar arasındaki değerlendirme farklılığına ilişkin yeterli çalışma bulunmamakla birlikte nitel araştırmalarda Adli Tıp Uzmanı tarafından yapılan değerlendirmenin kısa olduğu, bilişsel kapasiteyi ölçecek basit sorularla sınırlı olduğu ve SİR raporlarının dikkate alınmadığı belirtilmektedir.¹³³¹³⁴ Bir başka çalışma ise çocuk psikiyatri uzmanlarının değerlendirmesinde çocuğun ailesinden ve okuldan da bilgilerin alındığı, çocuğun içinde bulunduğu sosyokültürel farklılıkların kusur yeteneğinin belirlenmesinde kullanıldığı belirtilerek multidisipliner yaklaşımın önemi vurgulanmıştır.¹³⁵ Merkezler arasındaki bu denli değerlendirme farklılıklarının bir diğer nedeni de kusur yeteneğinin değerlendirilmesinde görüşmeciler arasındaki tutarsızlığı önleyecek kesin ve objektif bir ölçütün olmayışıdır. Uygulamada hekim raporu öncelikle adliyede görevli adli tıp uzmanlarından talep edilmektedir. Fakat adli tıp uzmanlarının psikiyatri konusunda uzman olmadıkları dikkate alındığında yapılan incelemelerin pek de düzgün olamayacağı, alınacak raporların çocuk ve ergen psikiyatristlerinden alınması kusur yeteneğinin tespitinde daha faydalı olacaktır.

SONUÇ

Hem çocuğun hem de toplumun korunması açısından riskli çocukların değerlendirilmesi ve varsa psikiyatrik müdahalenin yapılması önem taşımaktadır. Çocuk koruma kanunu ile öngörülen çocuklara özgü güvenlik tedbirlerinin bir amacı da budur. Mükerrer suçun önlenmesi ve çocuğun korunması açısından çocuklara özgü güvenlik tedbirlerinin ihtiyaç halinde zamanında ve etkin bir şekilde uygulan-

¹³² Tuğçe C. Özçelik, "Suça Sürüklenen Çocuklarda Risk Etkenlerinin ve Medikolegal Değerlendirme Sonuçlarının İncelenmesi", Uzmanlık tezi, 2019, s.92-93

¹³³ Karataş, s.180-182.

¹³⁴ Coşkun Özbudak, "Oniki-Onbeş Yaş Arasındaki Çocukların İsnat Yeteneğinin Değerlendirilmesine Dair ATK ve Mahkeme Uygulamasına Eleştiri", *Ankara Barosu Dergisi*, 2023, C.81 S.3, s.335-356

¹³⁵ Aksu/Demirkaya/Özgür/Gün, s.368-377

ması önem taşımaktadır. Çocuklara özgü güvenlik tedbirlerinin uygulanmasında yaşanan sorunlar adli süreçlerle sınırlı tutulamaz. Ancak araştırmamızın dahilindeki adli süreçlerde suça sürüklenen çocuklara zamanında ve etkin bir şekilde çocuklara özgü güvenlik tedbirlerinin uygulanmasına sorunların yaşandığı gözlenmektedir.

Yukarıda da değinildiği üzere çocuğun fiillin işlendiği tarih ile adli değerlendirme arasında geçen sürenin uzaması adli değerlendirmeyi olumsuz etkileyeceği gibi çocuğun üstün yararına yönelik atılacak adımların da gecikmesine neden olabilir. Kusur yeteneğinin doğru tespiti açısından yapılacak kanuni düzenlemeler ile hekim raporunun soruşturma aşamasında Cumhuriyet Savcısı tarafından aldırılmasının zorunlu tutulması daha doğru olacaktır. Ancak hekim raporunun Cumhuriyet Savcısı tarafından alınmasına ilişkin herhangi bir düzenleme ÇKK ve ÇKKY’de bulunmamaktadır. ÇKKY m.20/4’e eklenecek hüküm ile Cumhuriyet Savcısının da açıkça hekim raporu aldirabilecek makamlar arasında yazılması uygun olacaktır. Fakat mevcut düzenlemelerle de Cumhuriyet Savcısının hekim raporu istemesi mümkündür. CMK m.63/3 uyarınca Cumhuriyet Savcısı soruşturma aşamasında bilirkişi raporu niteliğinde olan hekim raporunu aldirabilir. Hekim raporlarının ve Sosyal inceleme raporlarının soruşturma evresinde savcılar tarafından talep edilmesi hem adli değerlendirmenin sağlıklı olabilmesi hem de suça sürüklenen çocuğun korunmasına yönelik atılacak adımların gecikmemesi adına önemlidir.

Yukarıda değinildiği üzere uygulamada sosyal inceleme raporlarının yeterince dikkate alınmadığı ve uzman hekim raporları arasında değerlendirme farklılıkları bulunmaktadır. 12-15 yaş aralığındaki suça sürüklenen çocukların değerlendirilmesinde SİR raporları ile birlikte başta Adli Tıp Uzmanları ve Çocuk Psikiyatri uzmanları olmak üzere koordineli çalışmanın önemi ortadadır. 12-15 yaş aralığında bulunan suça sürüklenen çocuklar hakkında zorunlu olarak aldirılması gereken hekim raporunun uygulamada farklı sonuçlar doğuracak şekilde hazırlanması hukuki güvenlik ve öngörülebilirlik ilkelerini zedelemektedir. Suça sürüklenen çocukların kusur yeteneğinin belirlenmesinde önem arz eden hekim raporu açısından uygulamada birliğin sağlanması son derece önemlidir. Yargıtay’ın bu konuda hukuki istikrarın sağlanması ve adil bir yargılamanın gerçekleşmesi amacıyla içtihat geliştirmesi ve farklılıkların önüne geçmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Kitaplar

- Artuk Mehmet Emin/Gökçen Ahmet /Yenidünya Ahmet Caner, Ceza Hukuku Genel Hükümler 1, 2. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara 2006.
- Centel Nur/Zafer Hamide/Çakmut Özlem, Türk Ceza Hukukuna Giriş, 9. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Cipriani Don, Children's Rights And The Minimum Age Of Criminal Responsibility: A Global Perspective, Routledge, 2016.
- Demirbaş Timur, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 18. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2023.
- Dönmez Burcu, Çocuk Yargılaması, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2023.
- Dönmezer Sulhi/Erman Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Hükümler, Cilt: 2,Filiz Kitapevi, İstanbul 1997.
- Dülger Murat Volkan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2023.
- Erem Faruk/Danışman Ahmet/Artuk M. Emin, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 14. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 1997.özge
- Hakeri Hakan, Ceza Hukuku Genel Hükümler Temel Bilgiler, 17. Baskı, Astana Yayıncılık, Ankara 2020.
- Hakeri Hakan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 19. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2016.
- Katoğlu Tuğrul, Ceza Hukukunda Hukuka Aykırılık, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003.
- Koca Mahmut/Üzülmez İlhan, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 16. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023.
- Koçoğlu Gökten/Kaynar Süleyman, Çocuk Koruma Kanunu ve Uygulamaları, 2. Baskı, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara 2024.
- Özbek Veli Özer/Doğan Koray/Bacaksız Pınar, Ceza Genel Hukuku Temel Bilgiler, 14. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2023.
- Özgenç İzzet, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 19. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2023.
- Özgenç İzzet, Türk Ceza Hukuku Mevzuatı, Cilt: 1, 30. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022.
- Özgenç İzzet/Üzülmez İlhan, Ceza Genel Hukuku, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022.
- Özge Özkan, Suça Sürüklenen Çocukların Yargılanması, Adalet Yayınevi, Ankara 2022.
- Öztürk Bahri/Erdem M. Ruhan, Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku, 18. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018.
- Öztürk Durdane, Çocuk Hakları, 3. Baskı, Pegem Akademi, Ankara 2018.
- Sevük H. Yokuş, Uluslararası Sözleşmelerdeki İlkeler Açısından Çocuk Suçluluğu ile Mücadelede Kurumsal Yaklaşım, Beta Yayıncılık, İstanbul 1998.

- Tan Mehmet, Türk Ceza Kanunu Genel Hükümler, 1. Baskı, 2. Cilt, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2011.
- Tufan A. Evren/Sercan Mustafa, Çocuk ve Ergenlerde Adli Psikiyatri Uygulamaları, 3. Baskı, Uygulama Kılavuzu Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, Ankara 2018.
- Umrov Rustem/ Yeşil Davut, Violations Against Children's Rights in Turkey in Framework of the European Court of Human Rights, Uluslararası Çocuk Kongresi, Legal Yayıncılık, Samsun 2018.
- Yalçın Türkan/Köprülü Timuçin, Ceza Hukuku Genel Hükümler Uygulamalı Çalışmaları, 5. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara 2018.
- Yenisey Feridun/Nuhoğlu Ayşe, Ceza Muhakemesi Hukuku, 11. Baskı, Sekin Yayıncılık, Ankara 2023.
- Zafer Hamide, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 6. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2016.

Makaleler

- Aksu Hatice/Demirkaya K. Sevcan/Özgür G. Börte/ Gün Berk, "Aydın İlinde Bir Yıldaki Çocuk ve Ergen Adli Olguların Değerlendirilmesi", *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2013, 14(4).
- Andrade Ricardo C./Silva Valdinar A./Assumpção Jr. Francisco B., "Preliminary Data On The Prevalence Of Psychiatric Disorders In Brazilian Male And Female Juvenile Delinquents", *Brazilian Journal of Medical and Biological Research*, 2004, 37, s. 1155-1160.
- Arnett, Jeffrey J./Taber, Susan, "Adolescence Terminable And Interminable: When Does Adolescence End?" *Journal of Youth and Adolescence*, 1994, 23(5), s. 517-537.
- Ash Philip, "But He Knew It Was Wrong: Evaluating Adolescent Culpability." *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online*, 2012, 40(1), s. 21-32.
- Aydın Berna/Turla Ahmet/Koçakaya Mehmet/Karaarslan Berrin, "Samsun'da 2004 Yılında Suç İşlediği İddia Edilen Çocukların Sosyodemografik Özellikleri", *Adli Psikiyatri Dergisi*, 2005, 2, s. 5-13.
- Akbulut Berrin, "Ceza Mevzuatında Çocuk ve Çocukların Yakalanması, Gözaltına Alınması", *MÜHFHA*, Nur Centel'e Armağan, 2013, 19(2)
- Bilginer Çilem/Karadeniz Serkan/Hızarcı Sevda/Yılmaz Berrine C./Kandil Semra, "Suça Sürüklenen Çocukların Adli Psikiyatrik Değerlendirme ve Rapor Sonuçları: İki Yıllık Retrospektif Dosya Taraması", *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 2021, 24(2), s. 217-227.
- Blakemore Sarah-Jayne/Burnett Stephanie/Dahl Ronald E., "The Role Of Puberty In The Developing Adolescent Brain", *Human Brain Mapping*, 2010, 31(6), 926-933.
- Blakemore Sarah-Jayne, "Imaging Brain Development: The Adolescent Brain." *Neuroimage*, 2012, 61(2), s. 397-406.
- Büyükbodur Derya K. A. Ç., "Sosyal İnceleme Raporlarında Ceza Sorumluluğu Değerlendirmesi", *Social Sciences Studies Journal (SSSJournal)*, 2022, 6 (73), s. 5034-5041.
- Cauffman Elizabeth/Steinberg Laurence, "(Im) Maturity Of Judgment In Adolescence: Why Adolescents May Be Less Culpable Than Adults", *Behavioral Sciences & the Law*, 2000, 18(6), s. 741-760.

- Christie Deborah/Viner Russell, "Adolescent Development" *BMJ*, 2005, 330(7486), s. 301-304. doi: 10.1136/bmj.330.7486.301.
- Cottle Charles C./Lee, Robert J./Heilbrun, Kirk, "The Prediction Of Criminal Recidivism In Juveniles: A Meta-Analysis" *Criminal Justice and Behavior*, 2001, 28(3), s. 367-394.
- Çabuk Gülçin, "Çocuk Suçluluğu Bağlamında Çocuğu Suça İten Nedenler" *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 2022, 3(1), s. 129-142.
- Çakaloz Burcu/Ünlü Gülşen/Terzioğlu M. Aktaş/Çetin Nazlı K./Tekkanat Çiğdem, "Çocuklarda Suç Davranışı ile Sosyodemografik Özelliklerin ve Zekanın İlişkisi", *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2016, 17(5), s. 411-418.
- Çuhadaroglu Fusun, "Adolescent Mental Health: A Subject Usually Neglected" *Journal of Indian Association for Child and Adolescent Mental Health*, 2018, 14(3), doi: 10.1177/0973134220180302.
- Dirol Fikret/Cantürk Gülsün/Küçüker Hacer, "1997-1999 yıllarında Elâzığ İli Adli Tıp Şube Müdürlüğünde Farik ve Mümeyyizlik Muayenesi Yapılan Olguların Değerlendirilmesi" *Klinik Adli Tıp*, 2002, 2(2).
- Eyüboğlu Mehmet/Eyüboğlu Derya, "Psychiatric Disorders, Sociodemographic Features And Risk Factors In Children Driving To Committing Crime" *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 2018, 21(1), s. 7-14.
- Gardner Melissa/Steinberg Laurence, "Peer Influence On Risk Taking, Risk Preference, And Risky Decision Making In Adolescence And Adulthood: An Experimental Study" *Developmental Psychology*, 2005, s. 41.
- Gladwin Thomas E./Figner Bernd, "Hot Cognition And Dual Systems: Introduction, Criticisms, And Ways Forward" In *Neuroeconomics, Judgment, and Decision Making*, *Psychology Press*, 2014.
- Gluckman Peter D./Hanson Mark A., "Changing Times: The Evolution Of Puberty" *Molecular and Cellular Endocrinology*, 2006, s. 254.
- Gogtay Nitin/Giedd Jay N./Lusk Lesley/Hayashi Kiralee M./Greenstein Deanna/Vaituzis Ana C./Thompson Paul M. "Dynamic Mapping Of Human Cortical Development During Childhood Through Early Adulthood" *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 2004, 101(21), s. 8174-8179.
- Goldstein Naomi/Olubadewo Oluseyi/Redding Richard E/Lexcen Frances, "Mental Health Disorders: The Neglected Risk Factor In Juvenile Delinquency" In *Juvenile Delinquency: Prevention, Assessment, and Intervention*, 2005, s. 85-110.
- Göker Zehra/Hesapçıoğlu S. Tülay/Sarp K. Sarp/Kandil S. T. (n.d.), "KTÜ Tıp Fakültesi Çocuk-Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Polikliniğine Son İki Yılda Başvuran Adli Olguların Değerlendirilmesi".
- Polat Halil, "Türk Hukukunda Çocukların Cezai Sorumluluğu ve Yargılamalarında ki Özellikler Üzerine Bir İnceleme" *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2010, S. 90
- Johnson Suzanne B./Blum Robert W./Giedd Jay N., "Adolescent Maturity And The Brain: The Promise And Pitfalls Of Neuroscience Research In Adolescent Health Policy" *The Journal of Adolescent Health*, 2009, 45(3), s. 216-221.
- Karagöz Mehmet Y./Atılğan Mustafa/Sargın Osman Ö./Demirçin Sema, "Antalya'da Suç İşlediği İddia Edilen Çocukların Sosyodemografik Özellikleri" 10. Ulusal Adli Tıp Günleri Paneller ve Poster Sunuları Kitabı, 2003, s. 148-154.

- Kayıhan İcel, "Çağdaş Ceza Hukukunun Evrensel İlkelerinin Kabahat Türündeki Eylemler Alanındaki Boyutları" *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 2016, 7.
- Kramers-Olen A. L., "Neuroscience, Moral Development, Criminal Capacity, And The Child Justice Act: Justice Or İnjustice?" *South African Journal of Psychology*, 2015, 45(4), s. 466-479.
- Kurtuluş Ali/Salman Nesrin/Günbet Gülseren/Boz B./Cenger C. Derya/Acar Kerim, "Denizli İlinde 12-15 Yaş Arasındaki Suça Sürüklenen Çocukların Sosyodemografik Özellikleri" *Pamukkale Medical Journal*, 2009, (1), s. 8-14.
- Nasıroğlu S./Semerci B., "Mental Problems And Sociodemographic Characteristics İn Children Driven To Committing Crimes And The Preparation Of Forensic Reports" *Psychiatry and Clinical Psychopharmacology*, 2017, 27(2), s. 132-138.
- Özbudak Coşkun, "Oniki-Onbeş Yaş Arasındaki Çocukların İsnat Yeteneğinin Değerlendirilmesine Dair ATK ve Mahkeme Uygulamasına Eleştiri" *Ankara Barosu Dergisi*, 2023, 81(3).
- Pillay Anthony L./Willows Clive, "Assessing The Criminal Capacity Of Children: A Challenge To The Capacity Of Mental Health Professionals" *Journal of Child and Adolescent Mental Health*, 2015, 27(2), s. 91-101.
- Pillay Anthony L., "The Minimum Age Of Criminal Responsibility, İnternational Variation, And The Dual Systems Model İn Neurodevelopment" *Journal of Child & Adolescent Mental Health*, 2019, 31(3), s. 224-234.
- Rogol Alan D./Roemmich James N./Clark Pamela A., "Growth At Puberty" *Journal of Adolescent Health*, 2002, 31(6).
- Sarı Aybüke S./Çiçek Uzun A./Bütün Celal/Yıldırım Ali, "Sivas İlinde Suça Sürüklenen Çocuk Olguların Sosyodemografik ve Klinik Özellikleri" *Adli Tıp Bülteni*, 2019, 24(3), s. 177-182.
- Saruç Semra/Güneş Derya Kayma, "Suça Sürüklenen Çocuklar Hakkında Hazırlanan Sosyal İnceleme Raporlarının Mahkeme Kararlarına Etkisi" *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 2014, 25(1), s. 109-132.
- Sawyer Susan M./Azzopardi Peter S./Wickremarathne Dinusha/Patton George C., "The Age Of Adolescence" *The Lancet Child & Adolescent Health*, 2018, 2(3), s. 223-228.
- Özar Süleyman, "Suça Sürüklenen Çocuğun Ceza ve Güvenlik Tedbiri Sorumluluğu" *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 55, 2023.
- Şener M. T./Dursun O. B./Aydın E. F./Arslan S./Güleç M., "Adli Psikiyatri Değerlendirme İstemlerinde Adli Mercilerin Tercihleri: Bir Üniversite Hastanesi Deneyimi", *Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 2014, 27, s. 155-159.
- Şensoy Naci, "Eski Devirlerde ve İslamda Yaşın Cezai Mesuliyet Üzerindeki Tesiri." *İÜHFM*, 1947, 13(2).
- Trinidad Andrea/Vozmediano Lucia/San-Juan Carolina, "Environmental Factors İn Juvenile Delinquency: A Systematic Review Of The Situational Perspectives' Literature" *In Reviewing Crime Psychology*, 2020, s. 240-266.
- Weinberger Daniel R./Elvevåg Brita/Giedd Jay N., "The Adolescent Brain." *Washington, DC: National Campaign to Prevent Teen Pregnancy*, 2005, 1, s. 10-12.

Yüksel Tuğba, “Bir Üniversite Hastanesi Çocuk Psikiyatrisi Polikliniğinde Değerlendirilen Suça Sürüklenen Çocuklar” *Dicle Tıp Dergisi*, 2019, 46(3).

Mahkeme Kararları

Anayasa Mahkemesi. (2009). E.2006/72, K.2009/24, 19 Şubat 2009, R.G. Tarih-Sayı: 25 Haziran 2009-27269. <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2009/24>.

European Court of Human Rights. (1999). *T. v. The United Kingdom*, Application No. 24724/94, Judgment of 16 December 1999, para. 71.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu Kararı. (2017). 04 Nisan 2017 tarih ve 2014/13-518 E., 2017/208 K.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu Kararı. (2018). 20 Kasım 2018 tarih ve 2016/6-986 E., 2018/554 K.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu Kararı. (2019). 18 Nisan 2019 tarih ve 2018/13-154 E., 2019/345 K.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu Kararı. (2020). 30 Ocak 2020 tarih ve 2016/14-73 E., 2020/40 K.

Yargıtay 6. Ceza Dairesi Kararı. (2021). 23 Şubat 2021 tarih ve 2020/4694 E., 2021/4004 K.

Yargıtay 2. Ceza Dairesi Kararı. (2021). 29 Eylül 2021 tarih ve 2020/19899 E., 2021/15555 K.

Yargıtay 2. Ceza Dairesi Kararı. (2022). 3 Ekim 2022 tarih ve 2022/7565 E., 2022/15974 K.

İnternet Kaynakları

19.06.2024

cocukadaletsistemininuygulanmasi.pdf (barobirlik.org.tr) erişim tarihi 06.07.2024

https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/cocukhaklariininkullanilmasinailiskin.pdf,

<https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dairs%C3%B6zle%C5%9Fme>, 19.06.2024

<https://www.who.int/initiatives/global-accelerated-action-for-the-health-of-adolescent/aa-ha!-guidance-2d-edition> erişim tarihi 21.06.2024

Diğer Kaynaklar

Tezler

Aygün Alican, Psiko-yasal değerlendirmesi yapılan çocuk ve ergenlerin sosyodemografik ve psikopatolojik verilerinin retrospektif incelenmesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa 2020.

Karataş Zeki, Çocuk adalet sistemi kapsamında suça sürüklenen çocuklara yönelik uygulamaların nitel analizi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bursa 2016.

Özçelik T. Cansu, Suça sürüklenen çocuklarda risk etkenlerinin ve medikolegal değerlendirme sonuçlarının incelenmesi, Yayınlanmamış uzmanlık tezi, İstanbul 2019.